

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΗ
ΑΥΤΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο
ΑΙΩΝΑ»**

Αθανάση Τανούσια

Επιβλέπων: Θεμιστοκλής Γκόγκας

Επίκουρος Καθηγητής

Ηγουμενίτσα, Ιούνιος, 2018

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΗ
ΑΥΤΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο
ΑΙΩΝΑ»**

Αθανάση Τανούσια

Επιβλέπων: Θεμιστοκλής Γκόγκας

Επίκουρος Καθηγητής

Ηγουμενίτσα, Ιούνιος, 2018

**“MIGRATORY FLOW OF GREECE AND THEIR INFLUENCE ON
THE GREEK ECONOMY DURING THE 20th CENTURY”**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Ηγουμενίτσα,

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής

3. Μέλος επιτροπής

Ο/Η Προϊστάμενος/η του Τμήματος

Υπογραφή

© Τανούσια, Αθανάση, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Επίθετο, Όνομα

Υπογραφή

ABSTRACT

Migration is one of the oldest phenomenon in the history of cohabitation of the humanity, and today it is an undeniable fact that whole cultures and a multitude of cultural elements are due to the manifestation of this phenomenon. Various theories have been formulated to study the migratory phenomenon by approaching in either from an economic point of view or from a social perspective, However, migration is a multidimensional phenomenon that is affected by a multitude of factors, and complex and varied where are its impacts on both sending countries and migrants host countries.

For this reason, in this diploma thesis, the migration phenomenon is initially studied and the migration theories that have been developed both from their economic and their non-sociological approach are analyzed and the various types of population movements are studied and reported. This chapter also emphasizes the causes of migration, but also the phenomenon of repatriation, which concerns the return of migrants to their country of origin.

In the second chapter are studied the migration flows of Greece in the 20th century. The chapter is divided into three sub-units were shows the three major migratory phases of Greece where can be better studied. Initially reference is made to migratory flows from Greece to other countries from 1900 until the end of the Second World War, and then the migratory waves of Greece are studied separately from 1980 up to end 2000. However, a brief reference war made to the migratory flows of Greece over the last decade as, as observed, there is a significant increase in Greek immigrants.

In the third chapter, the social and economic implications of the immigration of Greeks towards the 20th century are briefly studied. However, the significant lack of data, particularly in terms of economic impacts, did not allow a comprehensive picture of the overall Greek impact of migration on the economic and social fabric of the country.

In the fourth and final chapter studied about the causes of the migration to Greece.

**«ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ
ΕΠΙΡΡΟΗ ΑΥΤΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ»**

Περίληψη

Η μετανάστευση αποτελεί ένα από τα παλαιότερα φαινόμενα στην ιστορία της συμβίωσης των λαών και σήμερα, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός το ότι ολόκληροι πολιτισμοί και πλήθος πολιτισμικών στοιχείων οφείλονται στην εκδήλωση του φαινομένου αυτού. Ποικίλες θεωρίες έχουν διαμορφωθεί για τη μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου προσεγγίζοντας το είτε υπό ένα οικονομικό πρίσμα, είτε από ένα κοινωνικό πρίσμα. Ωστόσο, η μετανάστευση αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο επηρεάζεται από πλήθος παραγόντων ενώ, πολυσύνθετες και ποικίλες είναι και οι επιπτώσεις που επιφέρει τόσο στα χώρες αποστολής, όσο και τις χώρες υποδοχής των μεταναστών.

Για το λόγο αυτό στην παρούσα διπλωματική εργασία μελετάται αρχικά το μεταναστευτικό φαινόμενο και αναλύονται οι θεωρίες μετανάστευσης που έχουν αναπτυχθεί τόσο από την οικονομική, όσο και από την κοινωνιολογική τους προσέγγιση ενώ στη συνέχεια μελετώνται και αναφέρονται οι διάφοροι τύποι μετακίνησης των πληθυσμών. Στο κεφάλαιο αυτό παράλληλα δίνεται έμφαση στα αίτια μετανάστευσης, αλλά κι στο φαινόμενο της παλινόστησης το οποίο αφορά στην επιστροφή των μεταναστών στην χώρα καταγωγής τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο μελετώνται τα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα. Το κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις υποενότητες έτσι ώστε να μελετηθούν καλύτερα οι τρεις μεγάλες μεταναστευτικές φάσεις της Ελλάδας. Αρχικά γίνεται αναφορά στα μεταναστευτικά ρεύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες από το 1900 μέχρι και την λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ενώ στη συνέχεια μελετώνται ξεχωριστά τα μεταναστευτικά κύματα της Ελλάδας από το 1950 μέχρι και το 1980 και αντίστοιχα, από το 1980 μέχρι και το 2000. Ωστόσο κρίθηκε σκόπιμο να γίνει και μία σύντομη αναφορά στα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία καθώς, όπως παρατηρείται παρουσιάζεται σημαντική αύξηση των Ελλήνων μεταναστών.

Στο τρίτο κεφάλαιο μελετώνται εν συντομία οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από την μετανάστευση των Ελλήνων κατά των 20^ο αιώνα. Ωστόσο η

σημαντική έλλειψη στοιχείων ιδίως σε ότι αφορά τις οικονομικές επιπτώσεις δεν επέτρεψε την δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εικόνας για τις συνολικές επιπτώσεις ελληνικής της μετανάστευσης στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό της χώρας.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας μελετάται η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών. Στα πλαίσια αυτά αρχικά γίνεται αναφορά στα μεταναστευτικά κύματα τα οποία έχουν έρθει στη χώρα μας ενώ στη συνέχεια μελετώνται τα αίτια της μετανάστευσής τους προς την Ελλάδα. Τέλος καταγράφονται οι οικονομίες επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα μας.

Περιεχόμενα-

Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1 ^ο - Το μεταναστευτικό φαινόμενο	10
1.1 Θεωρίες μετανάστευσης.....	11
1.2 Τύποι μετακίνησης πληθυσμών.....	18
1.3 Αίτια μετακίνησης των πληθυσμών.....	21
1.4 Μετανάστευση και παλιννόστηση.....	24
Κεφάλαιο 2 ^ο - Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα τον 20 ^ο αιώνα.....	27
2.1 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1900 - 1950	29
2.2 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1950 - 1980	31
2.3 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1980 - 2000	34
Κεφάλαιο 3 ^ο - Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης	39
3.1 Επιπτώσεις στην απασχόληση και την αγορά εργασίας.....	39
3.2 Επιπτώσεις της μετανάστευσης στην κατανάλωση.....	41
3.3 Επιπτώσεις της μετανάστευσης στα οικονομικά μεγέθη	42
3.4 Κοινωνικές επιπτώσεις μετανάστευσης.....	43
Κεφάλαιο 4 ^ο - Μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα	44
4.1 Μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα	4
4.2 Αιτίες μετανάστευσης προς την Ελλάδα	50
4.3 Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα μας	54
Συμπεράσματα	60
Βιβλιογραφικές Αναφορές	66
Κατάλογος Διαγραμμάτων	
Διάγραμμα 1. Αλλοδαποί κάτοικοι στην Ελλάδα 2001 – 2011.....	46
Διάγραμμα 2. Συμμετοχή της κάθε εθνικότητας των μεταναστών στο συνολικό μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας μας, 2011.....	47

Εισαγωγή

Ορισμός του Θέματος

Όπως γίνεται αντιληπτό και από τον τίτλο της εργασίας, το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι τα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας και επιρροή αυτών στην οικονομία της Ελλάδας κατά τον 20 αιώνα. Η χώρα μας από τα τέλη του 19ου και σχεδόν ολόκληρο τον 20ο αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως χώρα αποστολής μεταναστών. Οι Έλληνες, με αφετηρία την μεγάλη κρίση που ξέσπασε στη χώρα μας το 1883, η οποία αναφέρεται και ως «κρίση της σταφίδας», ξεκινούν μαζικά να αναζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε χώρες πιο ανεπτυγμένες βιομηχανικά, οι οποίες θα μπορούσαν να τους διασφαλίσουν ευκαιρίες και απασχόληση. Τα μεταναστευτικά κύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες συνεχίστηκαν και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου η κατοχή και στην συνέχεια ο Εμφύλιος δημιούργησαν πολύ δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στους Έλληνες, ιδίως στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών (Βεντούρα, 1999) ενώ συνεχίστηκαν μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '90. Σήμερα η χώρα μας γνωρίζει μία ακόμη σημαντική μεταναστευτική ροή ανθρώπινου δυναμικού, η οποία είναι αποτέλεσμα της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών.

Ωστόσο, η χώρα μας δεν έχει αποτελέσει μόνο χώρα αποστολής μεταναστών, αλλά και χώρα υποδοχής τους ιδιαίτερα από την δεκαετία του '60 και έπειτα ενώ και σήμερα, οι εισροές μεταναστευτικών πληθυσμών, κυρίως όμως παράνομων μεταναστών, στη χώρα μας αυξάνονται σημαντικά.

Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από τη μετανάστευση τόσο από τη χώρα μας προς άλλες χώρες, όσο και προς την χώρα μας είναι ποικίλες και ιδιαίτερα σημαντικές. Ωστόσο η έλλειψη διαθέσιμων στοιχείων, η οποία οφείλεται κατά κύριο λόγο στην μη καταγραφή επίσημων στοιχείων (πχ, αδήλωτα εμβάσματα από τους Έλληνες μετανάστες και αντίστοιχα αδήλωτη ή παράνομη εργασία από τους μετανάστες που διαμένουν στην Ελλάδα) δυσκόλεψε σημαντικά την αποτύπωσή

τους. Ωστόσο έγινε προσπάθεια να αποτυπωθούν οι βασικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις και στις δύο περιπτώσεις μετανάστευσης στη χώρα μας.

Σημαντικότητα του Θέματος

Το αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό θέμα και χρήσιμο εργαλείο για πολλούς λόγους, με κυριότερους:

Την απόκτηση γνώσεων σχετικά με το μεταναστευτικό φαινόμενο και τις κύριες θεωρίες μετανάστευσης που έχουν διαμορφωθεί μέχρι σήμερα.

Την κατανόηση των βασικών αιτιών μετακίνησης των πληθυσμών, αλλά και την απόκτηση γνώσεων σε ότι αφορά τα είδη και τους τύπους μετανάστευσης.

Τη απόκτηση γνώσεων σχετικά με τη παλινόστηση και τις μορφές και τα αίτια του φαινομένου αυτού.

Την απόκτηση εμπειριστατωμένων γνώσεων σε ότι αφορά τα μεταναστευτικά ρεύματα από και προς την χώρα μας κατά τον προηγούμενο αιώνα.

Την κατανόηση των σημαντικότερων οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων από την μετανάστευση στη χώρα μας.

Θεωρητικοί Στόχοι της Διπλωματικής Εργασίας

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να μελετήσει τα βασικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού φαινομένου στη χώρα μας κάνοντας ταυτόχρονα προσπάθεια να αποτυπωθούν οι σημαντικότερες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις του φαινομένου αυτού.

Στα πλαίσια αυτά, πρωταρχικό στόχο αποτελεί η μελέτη και η διερεύνηση των μεταναστευτικών ροών από τη χώρα μας προς άλλες χώρες, αλλά και από άλλες χώρες προς τη χώρα μας κατά τον προηγούμενο αιώνα ενώ, επιμέρους στόχο αποτελεί η μελέτη των βασικότερων οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων τους στην Ελλάδα.

Διατύπωση Ερευνητικών Ερωτημάτων

Λαμβάνοντας υπόψη τους θεωρητικούς στόχους που διατυπώθηκαν παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι τα εξής:

1. Ποιες είναι οι κύριες θεωρίες μετανάστευσης που έχουν διαμορφωθεί μέχρι και σήμερα;
2. Ποια είναι τα κύρια αίτια και οι βασικοί τύποι μετακίνησης των πληθυσμών;
3. Σε τι συνίσταται το φαινόμενο της παλινόστησης και ποια τα βασικά αίτια και οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνεται;
4. Πως διακρίνονται τα μεταναστευτικά ρεύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες και ποια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους;
5. Τι διαφορές παρουσιάζονται μεταξύ των μεταναστευτικών ροών της χώρας μας κατά των 20^ο αιώνα;
5. Ποιες είναι οι βασικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα;
6. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών;
7. Ποιες είναι οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που εισρέουν στη χώρα μας;

Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας όπως αναφέρθηκε και παραπάνω εντοπίζονται κυρίως στην έλλειψη διαθέσιμων στοιχείων, η οποία οφείλεται κατά κύριο λόγο στην μη καταγραφή επίσημων στοιχείων (πχ, αδήλωτα εμβάσματα από τους Έλληνες μετανάστες και αντίστοιχα αδήλωτη ή παράνομη εργασία από τους μετανάστες που διαμένουν στην Ελλάδα) δυσκόλεψε σημαντικά την αποτύπωσή τους. Άλλοι σημαντικοί περιορισμοί δεν υπήρξαν.

Δομή της Εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελείται συνολικά από τέσσερα κεφάλαια. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο αποσαφηνίζονται βασικές έννοιες, όπως είναι η έννοια του μεταναστευτικού φαινομένου, της μετανάστευσης και της παλινόστησης ενώ παράλληλα, γίνεται αναφορά στις θεωρίες μετανάστευσης τόσο υπό την οικονομική τους προσέγγιση, όσο και από την κοινωνιολογική τους προσέγγιση. Στο κεφάλαιο αυτό μελετώνται παράλληλα τα αίτια μετακίνησης των πληθυσμών, αλλά και τα βασικά είδη μετανάστευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, μελετάται η διαχρονική εξέλιξη του μεταναστευτικού φαινομένου στη χώρα μας. Πιο συγκεκριμένα μελετάται το μεταναστευτικό φαινόμενο όπως αυτό έχει διαμορφωθεί από τις συνθήκες και της καταστάσεις της εποχής. Στα πλαίσια αυτά γίνεται αναφορά στα πρώτα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας από το 1900 μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, στη συνέχεια μελετάται η μετανάστευση στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι και το 1980 και τέλος, μελετάται η μετανάστευση στην Ελλάδα από το 1980 μέχρι και σήμερα.

Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης. Στα πλαίσια αυτά και λόγω έλλειψης στοιχείων γίνεται μία σύντομη αναφορά στις επιπτώσεις που επέφερε η μετανάστευση των Ελλήνων στην απασχόληση, στην κατανάλωση, αλλά και στον πληθωρισμό ενώ μελετώνται και οι κοινωνικές συνέπειες κυρίως υπό το πρίσμα των Ελλήνων παλιννοστούντων και των ειδικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν για αυτούς στη χώρα μας.

Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο μελετάται η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών και για το λόγο αυτό γίνεται διαχρονική αναφορά των μεταναστευτικών πληθυσμών προς τη χώρα μας, αλλά και τα αίτια μετακίνησης τους προς την Ελλάδα. Η εργασία ολοκληρώνεται με την αποτύπωση των σημαντικότερων κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων από τους μετανάστες στη χώρα μας, αλλά και την παράθεση γενικών συμπερασμάτων.

Κεφάλαιο 1^ο - Το μεταναστευτικό φαινόμενο

Σύμφωνα με έναν από τους πρώτους ορισμούς που δόθηκαν, η μετανάστευση αφορά στη «φυσική μετάβαση ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων από έναν τόπο σε έναν άλλον ή από μία κοινωνία σε μία άλλη» (Eisenstadt, 1953). Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, η μετάβαση αυτή προϋποθέτει την εγκατάλειψη ενός τόπου και ενός κοινωνικού περιβάλλοντος και την μετατόπιση και εγκατάσταση σε ένα άλλο. Σύμφωνα με έναν πιο πρόσφατο ορισμό, ως μετανάστευση ορίζεται η «γεωγραφική μετακίνηση των ανθρώπων από ένα τόπο σε έναν άλλον, με σκοπό τη μόνιμη ή την προσωρινή εγκατάσταση και την αλλαγή του τρόπου ζωής ή την αναζήτηση καλύτερης τύχης, η οποία ωστόσο μπορεί να είναι εκούσια ή ακούσια (αναγκαστική)» (Green, 2004).

Όπως προκύπτει από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, η έννοια της μετανάστευσης μπορεί να αφορά τόσο στην πληθυσμιακή κινητικότητα μέσα στον περιβάλλοντα χώρο, όσο και στην κοινωνική κινητικότητα η οποία συντελείται στα πλαίσια ενός κοινωνικού συστήματος, υπό την έννοια της μετακίνησης είτε ενός ατόμου, είτε μιας ολόκληρης ομάδας ατόμων από μία κοινωνική τάξη ή ένα κοινωνικό στρώμα σε ένα άλλο (Χλέτσος, 2001).

Γενικότερα όπως αναφέρεται η μετανάστευση αποτελεί ένα από τα παλαιότερα φαινόμενα στην ιστορία της συμβίωσης των λαών και σήμερα, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός το ότι ολόκληροι πολιτισμοί και πλήθος πολιτισμικών στοιχείων οφείλονται στην εκδήλωση του φαινομένου αυτού (Καψάλης, 2003).

Το μεταναστευτικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα λόγω των παραγόντων που το επηρεάζουν και το προκαλούν και για το λόγο αυτό στη βιβλιογραφία συναντάμε πλήθος ορισμών και εννοιολογικών αποσαφηνίσεων. Ένας αρκετά διευρυμένος και επαρκής ορισμός, είναι ο ορισμός του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης στον οποίο δεν περιλαμβάνεται μόνο η μετανάστευση που

πραγματοποιείται για οικονομικούς λόγους, αλλά και όλες οι κατηγορίες των ατόμων που μεταναστεύουν, όπως επίσης και η ακούσια μετανάστευση.

Έτσι λοιπόν, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης ορίζει την μετανάστευση ως «μία κίνηση, ανεξαρτήτως του μεγέθους ή της αιτίας της, η οποία πραγματοποιείται είτε μεμονωμένα από ένα άτομο είτε συλλογικά από μία ομάδα ατόμων και μπορεί να λαμβάνει χώρα τόσο στο εσωτερικό μίας χώρας, όσο και από τη χώρα αυτή προς κάποια άλλη ή το αντίστροφο» (Ταπεινός, 1993).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένας ακόμη ορισμός, ο οποίος αφορά στο μεταναστευτικό φαινόμενο στη σύγχρονη εποχή. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό «η μετανάστευση ως σύγχρονο φαινόμενο αποτελεί μια περίπλοκη και σύνθετη διαδικασία σε παγκόσμιο επίπεδο, με πολλές χώρες που αποτελούσαν χώρες αποστολής μεταναστών, σήμερα να αποτελούν βασικές χώρες υποδοχής μεταναστών» (Παπαδοπούλου, 2007). Στον παραπάνω ορισμό συμπεριλαμβάνονται και οι μεταβολές που διαμορφώνονται διαχρονικά ως προς τα αίτια και τους τρόπους εκδήλωσης της μετανάστευσης, γεγονός το οποίο αναδεικνύει και τη σημαντικότητα του μεταναστευτικού φαινομένου και στη σύγχρονη εποχή.

Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τους παραπάνω ορισμούς για το μεταναστευτικό φαινόμενο παρά τις διαφορές που εντοπίζονται βασικό στοιχείο όλων αποτελεί η αναγκαία κίνηση των ατόμων στον χώρο, είτε ατομικά, είτε συλλογικά ενώ, όπως διαπιστώνεται αποτελεί ένα φαινόμενο υψίστης σημασίας, το οποίο μεταβάλλεται ταυτόχρονα με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές παγκοσμίως (Ναζάκης και Χλέτσος, 2003).

1.1 Θεωρίες μετανάστευσης

Μελετώντας το μεταναστευτικό φαινόμενο, πολλές είναι οι θεωρίες μετανάστευσης που έχουν διαμορφωθεί λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα αίτια μετακίνησης των πληθυσμών, όσο και τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού

φαινομένου. Ο κλάδος των οικονομικών επιστημών αποτελεί έναν από τους πρώτους κλάδους που ασχολήθηκαν με την μετανάστευση των πληθυσμών δεδομένου ότι οι πληθυσμιακές αυτές μετακινήσεις παρουσιάζουν κατά κύριο λόγο οικονομικές αιτίες και επιπτώσεις (Harris and Todaro, 1970).

Στη συνέχεια και έχοντας ως βάση τις πρώτες αυτές οικονομικές προσεγγίσεις πολλοί ακόμη κλάδοι ανέπτυξαν θεωρίες μετανάστευσης, όπως είναι για παράδειγμα ο κλάδος της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας, των πολιτικών επιστημών κλπ, διερευνώντας αντίστοιχα επιμέρους κοινωνικά, πολιτισμικά, πολιτικά και ψυχολογικά αίτια και επιπτώσεις (Lucassen, 1997).

Ωστόσο, η οικονομική και κοινωνιολογική προσέγγιση θεωρείται σήμερα ότι αποτελούν τη βάση για την ερμηνεία του μεταναστευτικού φαινομένου. Παρ' όλα αυτά όπως επισημαίνεται δεν υπάρχει μία μοναδική και επαρκής θεωρία η οποία μπορεί να αιτιολογήσει και να ερμηνεύσει πλήρως το μεταναστευτικό φαινόμενο (Green, 2004). Στα πλαίσια αυτά στην παρούσα ενότητα θα μελετηθούν οι βασικές οικονομικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα:

Οικονομικές θεωρίες μετανάστευσης

Οι οικονομικές θεωρίες μετανάστευσης αν και παρουσιάζουν βασικές διαφορές μεταξύ τους συμφωνούν στο γεγονός πως η μετανάστευση οφείλεται στην ανισότητα των ευκαιριών και του επιπέδου ανάπτυξης και διαβίωσης ανάμεσα στα κράτη παγκοσμίως (Green, 2004). Οι κυριότερες οικονομικές θεωρίες μετανάστευσης είναι: η νεοκλασική θεωρία, η νέα οικονομική θεωρία, η θεωρία της δυαδικής αγοράς και η μαρξιστική θεωρία.

• Νεοκλασική θεωρία

Η νεοκλασική θεωρία αποτελεί βασική θεωρία της οικονομικής επιστήμης και αναφέρεται ουσιαστικά στην προσφορά και ζήτηση ως βασικούς παράγοντες

λειτουργίας της αγοράς και κατ' επέκταση της αγοράς εργασίας. Στα πλαίσια αυτά, η νεοκλασική θεωρία μελετάει το φαινόμενο της μετανάστευσης θεωρώντας πως βασική αιτία μετανάστευσης αποτελεί το ατομικό συμφέρον του μετανάστη. Κύριο κίνητρο για να λάβει ένα άτομο την απόφαση να μεταναστεύσει βάσει της νεοκλασικής θεωρίας είναι οι διαφορές που εντοπίζονται στους μισθούς και την αμοιβή της εργασίας ανάμεσα σε γεωγραφικές περιοχές. Ωστόσο, η θεωρία αυτή παραβλέπει το γεγονός πως το άτομο δεν μπορεί να ελέγξει τις διαδικασίες της αγοράς ενώ, είναι πιθανό να μην διαθέτει πάντα πλήρη πληροφόρηση. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται περιορισμός στις επιλογές του ατόμου και κατά συνέπεια, η ανάγκη προσθήκης επιπλέον μεταβλητών, όπως είναι για παράδειγμα η οικονομική υποδομή των χωρών (αποστολής και υποδοχής), η κοινωνική υποδομή των χωρών και η μεταξύ τους απόσταση, κλπ, στη νεοκλασική θεωρία (Μουσούρου, 2003).

Στα πλαίσια αυτά γίνεται αναφορά στη θεωρία κόστους - οφέλους της μετανάστευσης υπό την έννοια του προσδιορισμού των κερδών και της ζημίας που δημιουργούνται για τον μετανάστη και αντίστοιχα τον προσδιορισμό του θετικού ή αρνητικού αποτελέσματος. Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως τα αποτελέσματα αυτά διαφέρουν ανάλογα με το αν ο προσδιορισμός τους πραγματοποιείται για τον μετανάστη και την χώρα υποδοχής ή την χώρα αποστολής (Brettell and Hollifield, 2000).

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως μία παραλλαγή της παραπάνω θεωρίας αποτελεί η προσέγγιση του ανθρώπινου κεφάλαιο, σύμφωνα με την οποία, υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο (εκπαίδευση, εμπειρία, κλπ) και των αποτελεσμάτων που δημιουργούνται στην αγορά εργασίας. Στα πλαίσια αυτά και με δεδομένο ότι ο μετανάστης μεταφέρει στην χώρα υποδοχής τις γνώσεις, τις δεξιότητες, αλλά και την εμπειρία του, τότε γίνεται αντιληπτό πως η μετανάστευση σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση αντιμετωπίζεται ως επένδυση κεφαλαίου ενώ, όπως αναφέρεται βασικό κίνητρο αποτελεί η οικονομική και κοινωνική πρόοδος του ατόμου (Μουσούρου, 2003).

- **Νέα οικονομική θεωρία**

Η νέα οικονομική θεωρία αποτελεί μία σχετικά σύγχρονη προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου και αντικρούει τους βασικούς άξονες της νεοκλασικής θεωρίας (Brettell and Hollifield, 2000). Έτσι, κεντρικό άξονα της νέας οικονομικής θεωρίας αποτελεί ο τρόπος λήψης της απόφασης για μετανάστευση. Πιο συγκεκριμένα, στη θεωρία αυτή πιστεύεται πως η απόφαση για μετανάστευση δεν αποτελεί μία ατομική, αλλά μία συλλογική απόφαση. Στα πλαίσια αυτά θεωρείται πως η απόφαση για μετανάστευση είναι αποτέλεσμα του κοινωνικού ή οικογενειακού περιβάλλοντος του ατόμου ενώ, βασικό κίνητρο δεν αποτελεί η μεγιστοποίηση του εισοδήματος, αλλά η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του ατόμου και της οικογένειάς του (Massey *et.al.*, 1993).

- **Θεωρία της δυαδικής αγοράς**

Σε αντίθεση με τις παραπάνω θεωρίες, οι οποίες μελετούν το μεταναστευτικό φαινόμενο υπό την οπτική των μικρό-αποφάσεων, η θεωρία της δυαδικής αγοράς υποστηρίζει πως η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα των εγγενών αναγκών της αγοράς εργασίας των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών και αντιτίθεται στα μοντέλα εκλογίκευσης των επιλογών (Massey *et.al.*, 1993). Στα πλαίσια αυτά, βάσει της θεωρίας αυτής η μετανάστευση προκαλείται από μία μόνιμη ζήτηση για μετακινούμενο εργατικό δυναμικό, το οποίο υπάρχει στην οικονομική δομή των ανεπτυγμένων χωρών διαμορφώνοντας έτσι παράγοντες έλξης από τις χώρες υποδοχής (πχ, ανάγκη για εργατικό δυναμικό, διαθέσιμες θέσεις εργασίας, κλπ) και όχι παράγοντες απόθησης από τις χώρες αποστολής (πχ, ανεργία, χαμηλοί μισθοί, κλπ) (Μουσουρού, 2003).

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε πως βάσει της θεωρίας αυτή η αγορά διακρίνεται σε δύο τομείς: τον κεντρικό τομέα, ο οποίος όπως αναφέρεται προορίζεται κυρίως για γηγενής και χαρακτηρίζεται από υψηλούς μισθούς και ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας και τον περιφερειακό τομέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από χαμηλούς μισθούς, εργασιακή ανασφάλεια και μη ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας (Brettell and Hollifield, 2000).

- **Μαρξιστική θεωρία**

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, το μεταναστευτικό φαινόμενο είναι αποτέλεσμα της άνισης οικονομικής ανάπτυξης που δημιουργείται από το καπιταλιστικό σύστημα. Στα πλαίσια αυτά κεντρικό άξονα έχει το πλεονάζον εργατικό δυναμικό το οποίο αντιστοιχεί σε πλεονάζον πληθυσμό. Ο πλεονάζον αυτός πληθυσμός είναι απαραίτητος για την παραγωγή κεφαλαίου, την οποία δεν μπορεί να καλύψει η υπάρχουσα εργατική δύναμη που δημιουργείται από την φυσική αύξηση του πληθυσμού αλλά απαιτείται επιπρόσθετη, η οποία αντλείται από την πλεονάζουσα εργασία (Μουσούρου, 2003).

Έτσι, η απόφαση του ανθρώπου για μετανάστευση διευκολύνει στην συσσώρευση κεφαλαίου μιας και ο πληθυσμός συγκεντρώνεται στις περιοχές με διαθέσιμη εργασία και αποδέχεται χαμηλές αμοιβές και μη ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας ενώ, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα δημιουργεί ανισότητες στην οικονομική ανάπτυξη, οι οποίες ωστόσο παράγουν και δημιουργούν τις συνθήκες που προκαλούν την μετανάστευση (Triandafyllidou, 2000).

Κοινωνιολογικές θεωρίες μετανάστευσης

Αν και οι οικονομικοί παράγοντες αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικούς παράγοντες μετανάστευσης εντούτοις, οι οικονομικές θεωρίες μετανάστευσης δεν αιτιολογούν επαρκώς το μεταναστευτικό φαινόμενο καθώς, δεν λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως η ανάγκη του ατόμου για διαφυγή από ένα περιβάλλον (πχ, σε κατάσταση πολέμου όπου κινδυνεύει η ζωή του ατόμου), άλλοι κοινωνικοί παράγοντες (πχ, δημιουργία οικογένειας), αλλά και σημαντικοί ψυχολογικοί παράγοντες (Μουσούρου, 2003).

Στα πλαίσια αυτά, η κοινωνιολογική προσέγγιση εξετάζει επιπλέον παράγοντες και δίνει έμφαση στο αποκαλούμενο πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο (Μουσούρου, 2003). Μεταξύ των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων του μεταναστευτικού φαινομένου περιλαμβάνονται: η θεωρία των παραγόντων έλξης και απώθησης, η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων και η θεωρία του ρόλου των δικτύων. Πιο συγκεκριμένα:

- **Θεωρία των παραγόντων έλξης και απώθησης**

Η θεωρία αυτή, όπως αναφέρει και το όνομά της βασίζεται στους παράγοντες έλξης και απώθησης, οι οποίοι διαμορφώνονται τόσο στην χώρα υποδοχής, όσο και στην χώρα αποστολής των μεταναστών (Brettell and Hollifield, 2000). Οι παράγοντες έλξης αφορούν στις ανισότητες προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας, οι οποίες ωστόσο δημιουργούνται λόγω των οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών εξελίξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο βραδύτερος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού σε σχέση με τον ρυθμό αύξησης των θέσεων εργασίας, αλλά και η απροθυμία του ντόπιου εργατικού δυναμικού να καλύψει θέσεις εργασίας οι οποίες είναι χαμηλά αμειβόμενες και ανειδίκευτες (Brettell and Hollifield, 2000).

Αντίστοιχα, οι παράγοντες απώθησης αφορούν στη δυσχερή οικονομική κατάσταση ορισμένων χωρών, η οποία αντανακλάται σε υψηλά ποσοστά ανεργίας, στον αργό ρυθμό ανάπτυξης σε σχέση με την δημογραφική εξέλιξη, στην χαμηλό βιοτικό επίπεδο, αλλά και στην ύπαρξη μεγάλων οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων (Borjas, 1994). Ωστόσο, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι παράγοντες απώθησης δεν είναι τόσο σημαντικοί, όσο η χώρα υποδοχής, η οποία κατέχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση του μεταναστευτικού φαινομένου.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως στην περίπτωση της εκούσιας μετανάστευσης, οι παράγοντες προσέλκυσης είναι πιο σημαντικοί σε αντίθεση με την περίπτωση της ακούσιας μετανάστευσης (αναγκαστική μετανάστευση) όπου καθοριστικό ρόλο έχουν οι παράγοντες απώθησης (Massey *et.al.*, 1993).

- **Θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων**

Σύμφωνα με τη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων κύρια αιτία της μετανάστευσης αποτελεί οι θεσμικές ανισορροπίες, οι οποίες οφείλονται στην κρατική παρέμβαση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος (Borjas, 1994). Έτσι, με στόχο την αύξηση του κέρδους, οι επιχειρήσεις εντάσεων κεφαλαίου

επεκτείνουν τις δραστηριότητες τους σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες αναζητώντας πρώτες ύλες και εργατικό δυναμικό.

Στα πλαίσια αυτά, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το μεταναστευτικό φαινόμενο αποτελεί φυσικό επακόλουθο των διαδοχικών αναδιαρθρώσεων που συντελούνται στα πλαίσια της οικονομικής και κεφαλαιακής ανάπτυξης. Παράλληλα, όπως αναφέρεται στη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων, η διαίρεση της εργασίας σε γεωγραφικές περιοχές και ζώνες, αλλά και η μεταξύ τους αλληλεξάρτηση τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο καθορίζει τη σύνθεση των μεταναστευτικών ροών. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία πρόκλησης ζήτησης εργασίες σε κεντρικές χώρες, οι οποίες όμως προσφέρουν χαμηλές αμοιβές και η δημιουργία σημαντικών αλλαγών στην περιφέρεια (Boijas, 1994).

Τέλος, όπως πιστεύεται από την θεωρία αυτή, η διαχείριση της παγκόσμιας οικονομίας πραγματοποιείται και ελέγχεται από έναν σχετικά μικρό αριθμό αστικών κέντρων, μέσα στα οποία συσσωρεύεται ένα μεγάλο μέρος του παραγόμενου πλούτου και του περιζήτητου ανθρώπινου κεφαλαίου διαμορφώνοντας έτσι ζήτηση για ανθρώπινο δυναμικό, αλλά χωρίς εξειδίκευση και με πολύ χαμηλότερες αμοιβές. Ουσιαστικά, όπως γίνεται αντιληπτό σύμφωνα με τη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων η μετανάστευση δεν είναι αποτέλεσμα της αναζήτησης ευκαιριών απασχόλησης και της εξεύρεσης καλύτερων εργασιακών συνθηκών, αλλά των συνθηκών που διαμορφώνει η παγκοσμιοποιημένη οικονομία (Massey *et.al.*, 1993).

- **Θεωρία του ρόλου των δικτύων**

Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, τα δίκτυα αποτελούν μία μορφή κοινωνικού κεφαλαίου μέσα από το οποίο τα άτομα μπορούν να έχουν πρόσβαση στην ξένη απασχόληση. Έτσι, οι μετανάστες διαμορφώνουν δίκτυα τα οποία αποτελούν ουσιαστικά τον σύνδεσμο των μεταναστών ανάμεσα στη χώρα υποδοχής και αποστολής. Μέσα από τα δίκτυα αυτά αυξάνονται οι πιθανότητες των ατόμων να μετακινηθούν παρέχοντας τους μεγαλύτερη ασφάλεια σε όλα τα επίπεδα και αυξάνοντας ταυτόχρονα τα αναμενόμενα κέρδη (Μουσουρού, 2003).

Ουσιαστικά η θεωρία αυτή διατυπώνει πως η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα αποφάσεων που προκύπτουν από ανεξάρτητες ατομικές ή οικογενειακές διαδικασίες

αλλά αντιτίθεται στην άποψη πως οι πρακτικές της μετανάστευσης σταδιακά αλλοιώνουν το περιεχόμενο μέσα στον οποίο λαμβάνονται οι μελλοντικές αποφάσεις αυξάνοντας έτσι την πιθανότητα πραγματοποίησης της. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως ο ρόλος των δικτύων σύμφωνα με τη θεωρία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντικός καθώς, τις περισσότερες φορές διασφαλίζουν στους μετανάστες εργασία και καλύπτουν τις πρώτες βασικές τους ανάγκες στη χώρα υποδοχής (Massey *et.al.*, 1993).

Τέλος πρέπει να αναφέρουμε πως παράλληλα με τα δίκτυα αυτά, πολλές είναι οι εθελοντικές οργανώσεις και αντίστοιχοι κυβερνητικοί οργανισμοί οι οποίοι διευκολύνουν την μετακίνηση των μεταναστών, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μακροχρόνια ένα είδος κοινωνικού κεφαλαίου μέσα από το οποίο οι μετανάστες έχουν πρόσβαση σε ξένες αγορές εργασίας (Massey *et.al.*, 1993).

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως αν και οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για να προσεγγίσουν το μεταναστευτικό φαινόμενο διαφέρουν μεταξύ τους εντοπίζονται κοινά σημεία με σημαντικότερο το γεγονός πως σε όλες τις θεωρίες επικρατεί η άποψη ότι η μετανάστευση προκαλείται λόγω των διαφορών που εντοπίζονται στις ευκαιρίες και τις συνθήκες διαβίωσης μεταξύ των διαφόρων χωρών. Παράλληλα, επειδή η μετανάστευση δεν λαμβάνει χώρα σε ένα μεμονωμένο οικονομικό ή κοινωνικό-πολιτικό περιβάλλον πρέπει να εξετάζεται και να προσεγγίζεται συνολικά και σε όλο το φάσμα των ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών (Triandafyllidou, 2000).

1.2 Τύποι μετακίνησης πληθυσμών

Ο τρόπος και τα αίτια μετακίνησης ενός ατόμου ή μιας πληθυσμιακής ομάδας μπορούν να διακριθούν σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με το κριτήριο που χρησιμοποιείται κάθε φορά. Μελετώντας την διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία, οι

σημαντικότεροι τύποι μετακίνησης πληθυσμών, ανάλογα με το κριτήριο διάκρισής τους είναι:

- **Ατομική και ομαδική μετανάστευση.** Με κριτήριο τον αριθμό των ατόμων που επιλέγουν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους ή το κοινωνικό τους περιβάλλον και να εγκατασταθούν σε ένα άλλο τότε η μετανάστευση διακρίνεται σε ατομική ή ομαδική (Μαρβάκης *και.συν.*, 2001).
- **Εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση.** Λαμβάνοντας ως κριτήριο την χώρα, ως γεωγραφικό προσδιορισμό παρατήρησης η μετανάστευση μπορεί να είναι εξωτερική (ή διεθνής), δηλαδή η μετακίνηση να πραγματοποιείται από μία χώρα προς μία άλλη χώρα ή εσωτερική, δηλαδή η μετακίνηση να πραγματοποιείται μεταξύ περιοχών μέσα στα όρια της ίδιας της χώρας (Μαρβάκης *και.συν.*, 2001).
- **Μόνιμη και προσωρινή μετανάστευση.** Λαμβάνοντας ως κριτήριο την διάρκεια παραμονής του ατόμου σε έναν τόπο εκτός από τον συνήθη τόπο διαμονής του η μετανάστευση χαρακτηρίζεται είτε ως μόνιμη, είτε ως προσωρινή. Έτσι, όταν η μετανάστευση πραγματοποιείται για ορισμένο χρονικό διάστημα και υπάρχει η πρόθεση της επανόδου, τότε χαρακτηρίζεται ως προσωρινή ενώ, όταν δεν μπορεί να καθοριστεί χρονικά ή είναι αβέβαιης διάρκειας και δεν υπάρχει η πρόθεση επανόδου, τότε η μετανάστευση θεωρείται μόνιμη. Στη χώρα μας, η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία χαρακτηρίζει την μετανάστευση ως προσωρινή όταν πρόκειται για παραμονή σε έναν άλλο τόπο με διάρκεια μικρότερη από ένα έτος και μόνιμη, την μετανάστευση που χαρακτηρίζεται από παραμονή σε έναν άλλο τόπο με διάρκεια μεγαλύτερη του ενός έτους (Μαρβάκης *και.συν.*, 2001).
- **Εκούσια, ακούσια και βίαιη μετανάστευση.** Ανάλογα με την πρόθεση της μετακίνησης, η μετανάστευση μπορεί να είναι εκούσια, ακούσια ή βίαιη. Πιο συγκεκριμένα, η εκούσια μετανάστευση αφορά στην μετακίνηση του ατόμου η οποία είναι αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης και απόφασης του μετακινούμενου ατόμου ή πληθυσμού. Αντιθέτως, ακούσια (ή αναγκαστική) μετανάστευση υπάρχει όταν η μετακίνηση προκαλείται από ηθελημένη δημιουργία δυσμενών συνθηκών διαβίωσης

σε βάρος ορισμένων κατηγοριών ατόμων ή πληθυσμού. Στην περίπτωση αυτή, το άτομο ή οι πληθυσμιακή ομάδα καλείται να αποφασίσει στο εάν θα μεταναστεύσει ή θα παραμείνει στον τόπο παραμονής του έχοντας να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς αυτές συνθήκες. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως αυτή η μορφή μετανάστευσης αν και παρουσιάζεται ως εκούσια εντούτοις, πρόκειται για αποτέλεσμα εξαναγκασμού. Τέλος, η βίαιη μετανάστευση αφορά στην μετακίνηση ενός ατόμου ή μιας πληθυσμιακής ομάδας η οποία συνήθως επιβάλλεται από τις αρχές ενός κράτους ενώ, το άτομο ή η πληθυσμιακή ομάδα δεν έχει περιθώριο επιλογής ή απόφασης. Τα άτομα που μετακινούνται με αυτό τον τρόπο χαρακτηρίζονται πολλές φορές ως πρόσφυγες ενώ, χαρακτηριστικές περιπτώσεις βίαιης μετανάστευσης είναι οι απελάσεις, οι αναγκαστικοί αποικισμοί, αλλά και οι αναγκαστικές ανταλλαγές πληθυσμών (Green, 2004).

- **Ηπειρωτική και Υπερπόντια μετανάστευση.** Με κριτήριο την γεωγραφική απόσταση και το εάν η μετανάστευση αφορά σε μετακίνηση σε άλλη ήπειρο (ή παρεμβάλλεται θάλασσα) τότε η μετανάστευση χαρακτηρίζεται ως ηπειρωτική ή υπερπόντια (Μαρβάκης και συν., 2001).
- **Συντηρητική και καινοτόμος μετανάστευση.** Το κριτήριο σε αυτήν την διάκριση μετανάστευσης σχετίζεται με το εάν υπάρχει μεταβολή ή όχι στον τρόπο ζωής του ατόμου ή της πληθυσμιακής ομάδας που μετακινείται. Έτσι, ως συντηρητική χαρακτηρίζεται η μετανάστευση η οποία διατηρεί αμετάβλητο τον τρόπο ζωής που είχε το άτομο (ή η πληθυσμιακή ομάδα) πριν την αναχώρηση του (πχ, νομάδες κτηνοτρόφοι) ενώ, ως καινοτόμος χαρακτηρίζεται η μετανάστευση η οποία μεταβάλλει τον τρόπο ζωής του ατόμου (ή της πληθυσμιακής ομάδας) (πχ, μετατροπή ενός αγρότη σε βιομηχανικό εργάτη στον τόπο που θα εγκατασταθεί) (Green, 2004).
- **Αρχαϊκή και σύγχρονη μετανάστευση.** Λαμβάνοντας ως κριτήριο τον βαθμό εξάρτησης από το φυσικό περιβάλλον η μετανάστευση μπορεί να είναι αρχαϊκή, δηλαδή να προκαλείται από την εποχική ή μόνιμη εξάντληση των φυσικών πόρων ή

σύγχρονη, δηλαδή να προκαλείται κατά κύριο λόγο από οικονομικά αίτια (Green, 2004).

- **Νόμιμη και παράνομη μετανάστευση.** Η μετακίνηση ενός ατόμου μπορεί να είναι νόμιμη ή παράνομη ανάλογα με τον τρόπο εισόδου ή την διάρκεια παραμονής στην χώρα υποδοχής και τα διαθέσιμα κρατικά έγγραφα του ατόμου (Τριανταφυλλίδου και Μαρούκης, 2010)

Εκτός από τις παραπάνω διακρίσεις, στη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία εντοπίζονται περαιτέρω διακρίσεις της μετανάστευσης, αλλά και των μεταναστών ενώ, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται το μεταναστευτικό φαινόμενο δεν εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο σε κάθε συγκυρία.

1.3 Αίτια μετακίνησης των πληθυσμών

Μελετώντας το μεταναστευτικό φαινόμενο διαχρονικά προκύπτει πως βασικό κίνητρο των πρώτων μεταναστών αποτέλεσε η εξεύρεση τροφής, η διασφάλιση της επιβίωσης, αλλά και ο φόβος μιας ισχυρότερης δύναμης (Green, 2004). Αργότερα, πολλά επιπλέον κίνητρα προστέθηκαν στους λόγους μετακίνησης ενός ατόμου ή μιας πληθυσμιακής ομάδας. Μεταξύ άλλων, η θρησκευτική καταδίωξη, το πολιτικό περιβάλλον με τις όποιες συνθήκες διαμόρφωνε, οι οικονομικές συνθήκες και η δυσκολία στην επιβίωση, αλλά και άλλοι οικογενειακοί, πολιτικοί και κοινωνικοί λόγοι (Green, 2004).

Σύμφωνα με τη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία, βασικά αίτια μετακίνησης του ανθρώπου ή μιας ομάδας πληθυσμού αποτέλεσαν:

- **Περιβαλλοντικά αίτια**

Από τα πρώτα χρόνια μετακίνησης των πληθυσμών παρατηρείται πως σημαντικοί περιβαλλοντικοί λόγοι οδηγούν στην μετακίνησή τους. Πιο συγκεκριμένα τα άτομα, ή οι ομάδες ατόμων όπου η γεωγραφική θέση του τόπου καταγωγής ή παραμονής τους δεν ευνοεί τη διαβίωσή τους επιλέγουν να μετακινηθούν προς γεωγραφικές περιοχές με ευνοϊκότερες συνθήκες (Green, 2004). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πληθυσμοί όπου διαμένουν σε δύσβατες και απομακρυσμένες περιοχές (πχ, ερήμους) όπου λόγω του φυσικού περιβάλλοντος η διαβίωσή τους καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη, οι πληθυσμοί οι οποίοι διαμένουν σε περιοχές ιδιαίτερα εκτεθειμένες σε κινδύνους (καιρικά φαινόμενα, εχθρικές επιδρομές, κλπ) ενώ, έχουν παρατηρηθεί σημαντικές πληθυσμιακές μετακινήσεις ολόκληρων λαών σε πιο εύφορα και προστατευμένα εδάφη (Βγενόπουλος, 1998). Στα περιβαλλοντικά αίτια συμπεριλαμβάνονται και οι φυσικές καταστροφές (πχ, πλημμύρες, ηφαίστεια, κλπ), οι οποίες αναγκάζουν σε φυγή ολόκληρους πληθυσμούς αφενός για την διάσωσή τους και αφετέρου για την επιβίωσή τους καθώς σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχουν ολικές καταστροφές (Green, 2004).

- **Δημογραφικά αίτια**

Έναν ακόμη βασικό λόγο μετακίνησης των πληθυσμών αποτέλεσαν οι πληθυσμιακές πιέσεις. Σε αρκετές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί μετακίνηση των πληθυσμών με αιτία την δυσκολία επιβίωσης τους λόγω της αύξησης του πληθυσμού. Έτσι, καθώς οι διαθέσιμοι πόροι δεν επαρκούν για την διαβίωση ολόκληρου του πληθυσμού πολλές ομάδες επιλέγουν τη μετακίνησή τους σε άλλες περιοχές (Βγενόπουλος, 1998).

- **Θρησκευτικά αίτια**

Η θρησκευτική καταδίωξη ολόκληρων πληθυσμών έχει αποτελέσει βασική αιτία μετακίνησης τους στο παρελθόν προκαλώντας σημαντικά μεταναστευτικά

κύματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καταδίωξη των χριστιανών κατά την Ρωμαϊκή εποχή, αλλά και η περίοδος των Σταυροφοριών, οι οποίες προκάλεσαν την μετακίνηση ολόκληρων πληθυσμών με βασικό στόχο την επιβίωσή τους (Κοντογιάννη *και.συν.*, 1994).

- **Κοινωνικά αίτια**

Τα κοινωνικά αίτια αποτελούν μέχρι και σήμερα σημαντικό παράγοντα μετακίνησης πληθυσμών και μεταξύ άλλων συμπεριλαμβάνουν τις φυλετικές διακρίσεις, τις πολιτικές συγκρούσεις σε μία περιοχή, οι οποίες καθιστούν την επιβίωση του ατόμου δύσκολη και επικίνδυνη, η υψηλή εγκληματικότητα, το αίσθημα ανασφάλειας, αλλά και η έλλειψη κοινωνικών δομών, όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, κλπ. Τα παραπάνω αποτελούν σημαντικά κίνητρα ώθησης των μεταναστών από μία περιοχή προς μία άλλη. Αντίστοιχα, η κοινωνική σταθερότητα, η ύπαρξη κοινωνικών δομών και η έλλειψη ανασφάλειας αποτελούν κίνητρα έλξης μεταναστών σε μία περιοχή (Εμκέ – Παυλοπούλου, 2007).

- **Οικονομικά αίτια**

Τα οικονομικά κίνητρα, αποτελούν εξίσου πολύ σημαντικούς παράγοντες μετανάστευσης ιδιαίτερα στην σύγχρονη εποχή. Σε αυτά περιλαμβάνονται η υψηλή ανεργία και τα υψηλά επίπεδα φτώχειας που μπορεί να χαρακτηρίζουν μία περιοχή, η έλλειψη επαρκών δυνατοτήτων απασχόλησης ή η υποαπασχόληση, το χαμηλό εισόδημα, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις η αναγκαστική μετακίνηση του ατόμου ως απαραίτητο στοιχείο για την άσκηση συγκεκριμένης επαγγελματικής δραστηριότητας (Parkins, 2010). Παράλληλα, όπως αναφέρεται η οικονομική

ανάπτυξη μιας χώρας και γενικότερα ο διεθνής ανταγωνισμός αποτελούν παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν την μετανάστευση ενώ, στα οικονομικά κίνητρα συγκαταλέγονται επίσης βελτίωση του επιπέδου ζωής του ατόμου υπό το πρίσμα της οικονομικής και επαγγελματικής του κατάστασης, αλλά και η απόκτηση εξειδίκευσης ή εργασιακής εμπειρίας την οποία δεν μπορεί να έχει στον τόπο διαμονής του (Parkins, 2010).

- **Ψυχολογικά αίτια**

Σε αρκετές περιπτώσεις, τα κίνητρα της μετακίνησης ενός ατόμου από έναν τόπο σε έναν άλλον, μπορεί να αφορούν στην ψυχολογία του ατόμου υπό την έννοια των προσωπικών του επιδιώξεων, των προσδοκιών του, αλλά και των αναγκών του. Σε άλλες περιπτώσεις το άτομο μπορεί απλά να ακολουθεί μία τάση της εποχής ή να έχει διαμορφώσει προσδοκίες για έναν τόπο λόγω της πληροφόρησης που έχει (Parkins, 2010).

Από τα παραπάνω μπορούμε να διαπιστώσουμε πως τα αίτια και τα κίνητρα μετανάστευσης είτε ενός ατόμου, είτε ενός πληθυσμού ποικίλουν και εξαρτώνται από πλήθος παραγόντων που σχετίζονται τόσο με τον τόπο αποστολής, όσο και τόπο προέλευσης.

1.4 Μετανάστευση και παλιννόστηση

Εκτός από τη μετακίνηση των πληθυσμών προς έναν τόπο διαφορετικό από τον τόπο διαβίωσης και καταγωγής τους, το μεταναστευτικό φαινόμενο περιλαμβάνει και την παλιννόστηση, δηλαδή τη μετακίνηση ομογενών ή εθνοτικών και εθνοτοπικών ομάδων με βασικό κίνητρο την επιστροφή στην πατρίδα τους (Γκότοβος, 2005). Όπως και με την μετανάστευση, έτσι και με την παλιννόστηση εντοπίζονται διάφοροι τύποι επιστροφής των μεταναστών στην πατρίδα τους. Μία κατηγορία παλιννόστησης αφορά στα άτομα τα οποία επιστρέφουν στην πατρίδα τους εφόσον έχουν μεταναστεύσει προς έναν άλλον τόπο και έχουν περάσει από την μεταναστευτική διαδικασία (Παπαστυλιανού, 2005).

Σε αυτήν την περίπτωση η παλιννόστηση αφορά σε μία κυκλική διαδικασία με τρεις βασικούς χρονικούς και χωρικούς άξονες: τις εμπειρίες του ατόμου πριν και μετά τη μετανάστευση και την προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα με την επιστροφή στην πατρίδα του (Παπαστυλιανού, 2005). Μία δεύτερη κατηγορία παλιννόστησης αφορά στην περιπτώσεις μετακίνησης ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων προς τον τόπο καταγωγής τους χωρίς όμως να έχουν προσωπικά βιώματα της πατρίδας του (αυτοπροσδιορισμός στο γένος).

Στην κατηγορία αυτή συνήθως εντοπίζονται μέλη μεταγενέστερων γενεών μεταναστών, τα οποία έχουν δεχθεί την επίδραση του πολιτισμού καταγωγής τους και έχουν εσωτερικεύσει τα στοιχεία της πολιτισμικής τους παράδοσης μέσα από την οικογένεια και τα σημαντικά πρόσωπα της κοινότητας τους (Γκότοβος και Μάρκου, 2003).

Όπως και στην περίπτωση της μετανάστευσης έτσι και στην περίπτωση της παλιννόστησης, τα αίτια για τα οποία ένας μετανάστης αποφασίζει να επιστρέψει στον τόπο καταγωγής τους ποικίλουν και σχετίζονται με οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτιστικούς παράγοντες (Ghosh, 2000). Στα σημαντικότερα οικονομικά αίτια της παλιννόστησης συγκαταλέγονται η ανεργία στην χώρα όπου βρίσκονται, η λήξη της σύμβασης εργασίας τους, η δημιουργία περισσότερων ευκαιριών εργασίας ή η οικονομική ανάπτυξη στην χώρα καταγωγής τους, αλλά και η ευκαιρία επένδυσης των αποταμιεύσεων του ατόμου (Ehrensaft and Tousignant, 2006).

Αντίστοιχα, βασικό κοινωνικό λόγο παλιννόστησης αποτελεί ο ρατσισμός και γενικότερα οι δυσκολίες κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης στην χώρα υποδοχής

ενώ, εξίσου σημαντικά κοινωνικά κίνητρα αποτελούν η νοσταλγία για την πατρίδα, αλλά και η επίτευξη μιας ενισχυμένης κοινωνικής θέσης, η οποία συνήθως επιτυγχάνεται από την καλύτερη οικονομική κατάσταση την οποία διαθέτει συνήθως ο μετανάστης κατά την επιστροφή του στην πατρίδα (Koser, 2000).

Σημαντικά είναι επίσης και τα οικογενειακά κίνητρα τα οποία συχνά οδηγούν στην απόφαση της παλιννόστησης. Τα μέλη της οικογένειας που έχουν μείνει πίσω, αλλά και οι έντονοι οικογενειακοί και κοινωνικοί δεσμοί με άτομα στη χώρα καταγωγής αποτελούν συνήθη αίτια παλιννόστησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επανένωση της οικογένειας στις οποίες συνήθως η σύζυγος και τα παιδιά έχουν μείνει πίσω, αλλά και η επιθυμία των ατόμων να μεγαλώσουν τα παιδιά στο πολιτισμικό και οικογενειακό περιβάλλον της χώρας καταγωγής τους (Παπαστυλιανού, 2005).

Τέλος, τα αίτια της παλιννόστησης μπορεί να είναι και πολιτικά καθώς, η μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί η χώρα υποδοχής μπορεί να δημιουργήσει σημαντικά προβλήματα στην ένταξη των μεταναστών με αποτέλεσμα να οδηγηθούν στην απόφαση της επιστροφής τους στη χώρα καταγωγής τους (πχ, απέλαση, επιβολή περιορισμών στο εργασιακό καθεστώς, κλπ). Μπορεί ωστόσο να συμβαίνει και το αντίθετο. Έτσι, εάν οι λόγοι που οδήγησαν στη μετανάστευση είναι πολιτικοί, όπως για παράδειγμα πολιτικές αναταράξεις στην χώρα καταγωγής, με την αντιστροφή της κατάστασης και την επιστροφή σε ένα σταθερό και αρμονικό κλίμα μπορεί ο μετανάστης να λάβει την απόφαση να επιστρέψει στην πατρίδα του (King, 2000).

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως τα κύρια αίτια της παλιννόστησης είναι οικονομικά, κοινωνικά και οικογενειακά με τα αποτελέσματα ερευνών να υποστηρίζουν πως η απόφαση της παλιννόστησης επηρεάζεται κατά κύριο λόγο από τους θετικούς παράγοντες που διαμορφώνονται στην χώρα καταγωγής και όχι από τους αρνητικούς παράγοντες στην χώρα υποδοχής ενώ, οι οικογενειακοί και κοινωνικοί παράγοντες είναι πιο σημαντικοί από του οικονομικούς παράγοντες για την απόφαση επιστροφής στην πατρίδα σε αντίθεση με τα αίτια της μετανάστευσης τα οποία είναι κυρίως οικονομικά (Ammassari and Black, 2001).

Ωστόσο στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως σε πολλές έρευνες υποστηρίζεται πως οι μη ευνοϊκές συνθήκες στις χώρες υποδοχής συχνά αποτελούν αιτία μαζικής επιστροφής μεταναστευτικών πληθυσμών καθώς, μία πολιτική ή

οικονομική κρίση δημιουργεί επιπτώσεις πρώτα στους μετανάστες (πχ, ομαδικές απολύσεις λόγω του απροστάτευτου εργασιακού καθεστώτος τους) (King, 2000).

Τέλος, πρέπει αναφερθεί πως σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε παλινοστούντες σχετικά με τους λόγους επιστροφής τους, ως βασικός λόγος επιστροφής αναφέρονται πρωταρχικά οι οικογενειακοί δεσμοί και όχι οι οικονομικοί λόγοι (Παπαστυλιανού, 2005) ενώ, ιδιαίτερα σημαντικό λόγο επιστροφής αναφέρουν τα προβλήματα προσαρμογής στη χώρα υποδοχής και τον ρατσισμό (Ammassari and Black, 2001).

Κατά συνέπεια, μπορούμε να πούμε πως η παλιννόστηση συνδέεται άμεσα με το μεταναστευτικό φαινόμενο και προκαλείται από έναν συνδυασμό οικονομικών, κοινωνικών, οικογενειακών και πολιτικών παραγόντων που χαρακτηρίζουν τόσο τις χώρες υποδοχής όσο και τις χώρες αποστολής μεταναστών (Παπαστυλιανού, 2005). Για το λόγο αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη σήμερα να διερευνηθεί και να μελετηθεί περαιτέρω το φαινόμενο της παλιννόστησης και να καταγραφούν τα αίτια που το δημιουργούν, αλλά και οι επιπτώσεις του τόσο στις χώρες καταγωγής, όσο και στις χώρες υποδοχής των μεταναστών.

Κεφάλαιο 2^ο - Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα τον 20^ο αιώνα

Η Ελλάδα από τα τέλη του 19^{ου} και σχεδόν ολόκληρο τον 20^ο αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως χώρα αποστολής μεταναστών. Οι Έλληνες, με αφετηρία την μεγάλη κρίση που ξέσπασε στη χώρα μας το 1883, η οποία αναφέρεται και ως «κρίση της σταφίδας», ξεκινούν μαζικά να αναζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε χώρες πιο ανεπτυγμένες βιομηχανικά, οι οποίες θα μπορούσαν να τους διασφαλίσουν ευκαιρίες και απασχόληση. Τα μεταναστευτικά κύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες συνεχίστηκαν και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου η κατοχή και στην συνέχεια ο Εμφύλιος δημιούργησαν πολύ δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στους Έλληνες, ιδίως στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών (Βεντούρα, 1999).

Οι καταστάσεις αυτές σε συνδυασμό με τις γενικότερες δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων εκείνη την περίοδο, αλλά και την καλλιέργεια του ονείρου για «μια καλύτερη ζωή» αποτέλεσαν τα βασικά αίτια για τη μετανάστευση των Ελλήνων μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Με βασικά τα οικονομικά κίνητρα και την εύρεση εργασίας, οι Έλληνες εγκαταλείπουν τη χώρα τους με βασικό μεταναστευτικό προορισμό μέχρι και την δεκαετία του '30 να αποτελούν οι ΗΠΑ (Λιανός, 2003).

Από εκείνη την περίοδο μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '80 τα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας γίνονται ολοένα και πιο μαζικά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία το μεταναστευτικό ρεύμα εκείνης της εποχής καλύπτει περίπου το 72% της συνολικής εξωτερικής μετανάστευσης μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους (Βεντούρα, 1999). Ωστόσο, την περίοδο αυτή παρατηρείται σημαντική αλλαγή ως προς τους προορισμούς που επιλέγουν οι Έλληνες μετανάστες. Έτσι, οι ΗΠΑ δεν αποτελούν πλέον βασικό προορισμό καθώς, η πλειοψηφία των Ελλήνων μεταναστών επιλέγουν την Δυτική Γερμανία, την Αυστραλία, την Βόρεια Ευρώπη, αλλά και τη Νότια Αμερική ως προορισμούς μετανάστευσης (Λιανός, 2003).

Πολλοί από τους Έλληνες που μετανάστευσαν εκείνη την περίοδο, αναχώρησαν με την πεποίθηση πως θα επιστρέψουν σύντομα στην πατρίδα τους δηλώνοντας πως η μετανάστευσή ήταν προσωρινή. Ωστόσο, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία μόλις το 40% των Ελλήνων μεταναστών εκείνης της περιόδου κατόρθωσε ή εξακολουθούσε να επιθυμεί να επιστρέψει στην Ελλάδα (Βεντούρα, 1999). Ωστόσο, στα τέλη του 20^{ου} μέχρι και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα το μεταναστευτικό φαινόμενο εμφανίζεται ξανά στη χώρα μας.

Οι διαφορές που παρατηρούνται όμως δεν έχουν να κάνουν με τους προορισμούς στους οποίους κατευθύνονται οι Έλληνες μετανάστες, αλλά στο γεγονός πως πλέον δεν εγκαταλείπουν τη χώρα ανειδίκευτοι εργάτες χωρίς κάποια μόρφωση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Ελλήνων μεταναστών εκείνης της περιόδου αποτελείται από Έλληνες μορφωμένους κατόχους πτυχίων και με μεγάλη εξειδίκευση οι οποίοι αναζητούν καλύτερες προοπτικές σε χώρες όπου η εκπαίδευση, η μόρφωση και η εξειδίκευση είναι απαραίτητες (Καλλωνιάτης, 2017).

Αυτό το είδος μετανάστευσης, το οποίο σύμφωνα με πρόσφατα δεδομένα κάνει την επανεμφάνισή του τα τελευταία χρόνια ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, αποτελεί σοβαρό και σημαντικό πλήγμα για την Ελλάδα σε σχέση με την μετανάστευση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού του περασμένου αιώνα (Καλλωνιάτης, 2017).

Κατά συνέπεια διακρίνουμε τρεις βασικές περιόδους μετανάστευσης των Ελλήνων. Η πρώτη να τοποθετείται από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τη δεύτερη να τοποθετείται χρονολογικά από το 1950 μέχρι και το 1980 και την τρίτη μεταναστευτική περίοδο, η οποία χρονολογείται από το 1980 μέχρι και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα ενώ, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται νέα μεταναστευτικά κύματα από τη χώρα μας προς άλλες χώρες ως αποτέλεσμα της βαθιάς και μακρόχρονης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα (Λιανός, 2003).

2.1 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1900 - 1950

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα πρώτα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας έκαναν την εμφάνισή τους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου ακολουθώντας τα αντίστοιχα μεταναστευτικά κύματα άλλων ευρωπαϊκών χωρών, οι Έλληνες καταφεύγουν εν πλω για τις ΗΠΑ για να ξεφύγουν από την πείνα, την κρίση, την ανεργία, αλλά και την καταστολή και τη βίαιη στράτευση. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία ανάμεσα στο 1880 και το 1920 περίπου 400.000 Έλληνες μετανάστευσαν από τους οποίους οι 370.000 κατευθύνθηκαν προς τις ΗΠΑ. (Χασιώτης, 1993)

Γενικότερα όπως αναφέρεται οι ΗΠΑ αποτέλεσαν σημαντική διέξοδο όχι μόνο για τους Έλληνες μετανάστες, αλλά και για το μεγαλύτερο ποσοστό των Ευρωπαίων μεταναστών με βασικά αίτια την στενότητα των διαθέσιμων πόρων στην Ευρώπη, αλλά και τον υπερπληθυσμό, ο οποίος αποτελούσε βασική απειλή για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και το βιοτικό επίπεδο (Βεντούρα, 1999). Μελετώντας την εξέλιξη της μετανάστευσης εκείνη την περίοδο και σύμφωνα με τα

διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πως η μετανάστευση από την Ευρώπη προς τις ΗΠΑ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν μαζική και συνεχώς αυξανόμενη. Αρκεί να αναφέρουμε πως μέχρι και το 1900 υπολογίζεται πως μετανάστευσαν προς τις ΗΠΑ 16 εκατομμύρια άτομα περίπου ενώ, τη δεκαετία 1901-1910 μετανάστευσαν περίπου 11,3 εκατομμύρια άνθρωποι και την επόμενη δεκαετία (1911-1920) περίπου 7,8 εκατομμύρια άνθρωποι. Ωστόσο, από το 1920 μέχρι και το 1940 η μετανάστευση από την Ευρώπη αρχίζει και μειώνεται σημαντικά καθώς, όπως υπολογίζεται από το 1930 μέχρι και το 1940 μετανάστευσαν περίπου 1,2 εκατομμύρια άνθρωποι από την Ευρώπη προς τις ΗΠΑ και άλλες υπερπόντιες χώρες (Χασιώτης, 1993).

Στην χώρα μας, η πρώτη μεγάλη μεταναστευτική περίοδος ξεκινά λίγο πριν τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1880) με την μεγάλη κρίση της σταφίδας και διαρκεί μέχρι το 1920, ακολουθώντας όπως αναφέρθηκε τα μεγάλα μεταναστευτικά κύματα της Ευρώπης. Όπως υπολογίζεται την δεκαετία 1906 - 1915 από την Ελλάδα μετανάστευσαν προς τις ΗΠΑ 250.555 άνθρωποι, αριθμός οποίος αντιστοιχεί περίπου στο 65% των Ελλήνων μεταναστών προς τις υπερπόντιες χώρες κατά την περίοδο 1881-1920 (Χασιώτης, 1993).

Η μεγάλη αυτή διόγκωση των μεταναστευτικών ρευμάτων στη χώρα μας αναδεικνύει σημαντικά κίνητρα, τα οποία όπως αναφέρονται χαρακτηρίζονται ως απωθητικοί παράγοντες, τα οποία είναι τόσο οικονομικά και κοινωνικά, όσο και πολιτικά (Καβουνίδη, 2002). Ιδίως οι πολιτικοί παράγοντες της εποχής, δηλαδή η εμπόλεμη κατάσταση της χώρας, οι συνεχείς πολιτικές εκτροπές, αλλά και η ανυποταξία εκείνης της δεκαετίας (επιστρατεύσεις το 1897 και το 1912) και τα οικονομικά κίνητρα, καθώς πολλοί από τους μετανάστες καταγόταν από αγροτικές περιοχές με βασική καλλιέργεια την σταφίδα αποτελούν τα βασικά αίτια μετανάστευσης των Ελλήνων εκείνης της περιόδου. Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως παρά τα αυξημένα μεταναστευτικά κύματα των Ελλήνων προς τις υπερπόντιες χώρες, εκείνη την περίοδο καταγράφεται και επιστροφή των Ελλήνων, οι οποίοι ήταν μετανάστες προηγούμενων ετών ή δεκαετιών με στόχο να λάβουν μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους (Δουκάκης, 1990).

Σε ότι αφορά τα δημογραφικά στοιχεία των μεταναστών της εποχής εκείνης σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πως κατά βάση οι Έλληνες μετανάστες, άντρες και γυναίκες, ηλικιακά απαρτίζονται κατά πλειοψηφία από άτομα τα οποία

ήταν ικανά για εργασία και βρισκόταν σε παραγωγικές ηλικίες δηλαδή στις ηλικίες από 15 έως και 45 ετών ενώ, όπως αναφέρεται το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών μετακινήθηκε είτε χωρίς την οικογένειά του, με στόχο να ακολουθήσει η οικογένεια τα επόμενα χρόνια, είτε ήταν άγαμοι (Χασιώτης, 1993).

Ωστόσο, λόγω της συνεχούς διόγκωσης του μεταναστευτικού φαινομένου και της εισροής μεταναστών στις υπερπόντιες χώρες, οι ΗΠΑ αποφασίζουν εκείνη την περίοδο να θεσπίσουν αυστηρά μέτρα και να υιοθετήσουν περιοριστικούς μεταναστευτικούς νόμους ενώ, τα πληθυσμιακά κενά στη χώρα μας στη θα καλυφθούν στη συνέχεια από τους πληθυσμούς ου θα έρθουν στη χώρα μας ως αποτέλεσμα της Μικρασιατικής καταστροφής (Χασιώτης, 1993).

Στα πλαίσια αυτά, το μεταναστευτικό ρεύμα στη χώρα μας ανακόπηκε κατά την περίοδο από το 1930 έως το 1950. Αυτό οφειλόταν κυρίως στους φραγμούς που έθεσαν οι χώρες προορισμού των μεταναστών, αλλά και λόγω της μεγάλης οικονομικής κρίσης στις ΗΠΑ (το 1929) γεγονός που οδήγησε σε ραγδαία αύξηση της ανεργίας κυρίως στο εργατικό και ανειδίκευτο δυναμικό, αλλά και στις πολεμικές συγκρούσεις που ακολούθησαν (Β΄ παγκόσμιος πόλεμος) (Δουκάκης, 1990).

Ωστόσο, τις δύο μεσοπολεμικές δεκαετίες θα ακολουθήσει μία δεύτερη μεγάλη περίοδος μαζικής μετανάστευσης από τη χώρα μας, η οποία ξεκινάει περίπου με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και φτάνει μέχρι και τα τέλη τη δεκαετίας του '70.

2.2 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1950 - 1980

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, την αύξηση των μεταναστευτικών ροών του πρώτου τέταρτου του 20^{ου} αιώνα ακολούθησε η μείωση λόγω της μεγάλης οικονομικής κρίσης στις ΗΠΑ, αλλά και των αυστηρών μεταναστευτικών νόμων που υιοθέτησαν οι ΗΠΑ για να αντιμετωπίσουν τους αυξημένους μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, ένα νέο δεύτερο κύμα μετανάστευσης καταγράφεται με τη

λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου όπου σύμφωνα με τις εκτιμήσεις για τη χώρα μας ανάμεσα στα έτη 1945 και 1977 μετανάστευσαν περίπου 1,3 άνθρωποι με κατεύθυνση τόσο προς τις ΉΠΑ, αλλά και άλλες δύο χώρες που αποτελούν πλέον πόλο έλξης για τους Έλληνες μετανάστες όπως είναι η Αυστραλία και ο Καναδάς ενώ, μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων Μεταναστών ξεκινά να μεταναστεύει και προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ιδίως στην Δυτική Γερμανία, η οποία απορροφά περίπου το 85% της ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης (Βγενόπουλος, 1998).

Παράλληλα, όπως υπολογίζεται στο διάστημα αυτό παρουσιάζονται δύο έντονες μεταναστευτικές περιόδους, το διάστημα από το 1962 μέχρι και το 1965, αλλά και το διάστημα 1969 μέχρι και το 1970 όπου υπολογίζεται πως περίπου 27000 άνθρωποι ετησίως μεταναστεύουν από τη χώρα μας προς άλλες χώρες. Οι πολιτικές αναταράξεις της εποχής δημιούργησαν εκείνη την περίοδο νέες κοινωνικές πιέσεις, τις οποίες ακολούθησε η αύξηση των μεταναστευτικών ροών από την χώρα μας. Ωστόσο, όπως αναφέρεται εκείνη την περίοδο καταγράφεται εισροή ομογενών από την Αίγυπτο και την Τουρκία, αλλά και από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η οποία μετριάξει κάπως τις έντονες αρνητικές συνέπειες της νέας μαζικής μετανάστευσης των Ελλήνων (Βεντούρα, 1999).

Και σε αυτήν την περίπτωση παρατηρούνται σημαντικά δημογραφικά κριτήρια σε ότι αφορά το μεταναστευτικό προφίλ των Ελλήνων εκείνης της περιόδου. Έτσι, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πως την πλειοψηφία των μεταναστών αποτελούν άντρες (σε ποσοστό 65% του συνόλου των μεταναστών) και οι άγαμοι μετανάστες (σε ποσοστό 60%) ενώ, το ηλικιακό εύρος των μεταναστών κυμαίνεται από την ηλικία των 15 ετών μέχρι και την ηλικία των 45 ετών (ποσοστό που αγγίζει το 80% των μεταναστών).

Σε ότι αφορά την γεωγραφική κατανομή και προέλευση των μεταναστών, αυτή διαφοροποιείται σημαντικά από την αντίστοιχη της προηγούμενης μεταναστευτικής περιόδου (προπολεμική περίοδος). Έτσι, με τη λήξη του πολέμου τα κύρια μεταναστευτικά ρεύματα προέρχονται κυρίως από την Πελοπόννησο και την Ήπειρο και σε μικρότερο βαθμό από ορισμένα νησιά ενώ, βασική κατεύθυνση αποτελούν οι υπερπόντιες χώρες. Στη συνέχεια ωστόσο και με το άνοιγμα των συνόρων στις ευρωπαϊκές χώρες η γεωγραφική κατανομή των μεταναστών αλλάζει ριζικά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών πλέον προέρχεται από την

Μακεδονία και σε μικρότερο βαθμό από τη Θεσσαλία, την Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου και έχει ως κατεύθυνση τις Ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως την Δυτική Γερμανία (Λιανός, 2003).

Και σε αυτήν την περίπτωση ωστόσο η αύξηση των μεταναστευτικών ροών ανακόπτεται προσωρινά και ξανά ξεκινά με ηπιότερους ωστόσο ρυθμούς μέχρι και τα μέσα της επόμενης δεκαετίας ενώ ταυτόχρονα ξεκινάει και η επιστροφή ή αλλιώς παλινόστηση των Ελλήνων μεταναστών της προηγούμενης περιόδου. Αν και δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των Παλιννοστούντων Ελλήνων εκείνης της περιόδου υπολογίζεται περίπου πως 630.000 Έλληνες επέστρεψαν στην πατρίδα τους κατά τα έτη 1971 - 1985 επιλέγοντας στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (περίπου το 70%) ως τόπο εγκατάστασης τα αστικά κέντρα (Λιανός, 2003).

Αυτό που μπορούμε να διαπιστώσουμε είναι πως οι μεταναστευτικές ροές αυτής τα περιόδου διαφοροποιούνται σημαντικά από την προηγούμενη προπολεμική περίοδο. Βασική διαφορά εντοπίζεται τόσο στις περιοχές προέλευσης των μεταναστών, όσο και στις χώρες υποδοχής τους. Έτσι, ενώ οι ΗΠΑ αποτέλεσαν την βασική χώρα υποδοχής των Ελλήνων μεταναστών πριν από το 1950, την περίοδο αυτή ένα πολύ μεγάλο ποσοστό επιλέγει ως χώρα την Αυστραλία και τον Καναδά (Λιανός, 2003).

Ταυτόχρονα καταγράφονται σημαντικά μεταναστευτικά κύματα εντός της Ευρώπης με ένα μεγάλο ποσοστό των μεταναστών να κατευθύνεται προς τη Δυτική Γερμανία ενώ, όπως αναφέρεται η μετανάστευση αυτής της περιόδου χαρακτηρίζεται ως οργανωμένη και έχει ως βασικά αίτια τα οικονομικά κίνητρα (Καβουριάρης, 1990).

Τέλος, η περίοδος αυτή διακρίνεται σε μικρότερες υποπεριόδους μετανάστευσης, όπου η κάθε μία ξεχωριστά διαμορφώνει διαφορετικά κίνητρα και αίτια μετανάστευσης. Έτσι, η πρώτη υπό-περίοδος για τη χώρα μας ξεκινά το 1955 περίπου και μέχρι και το 1959. Βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής για την Ελληνική μετανάστευση είναι η κατεύθυνση των Ελλήνων μεταναστών προς τις υπερπόντιες χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ ενώ, η παλινόστηση βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η μεταναστευτική αυτή περίοδος παρουσιάζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τη μετανάστευση της προηγούμενης περιόδου, δηλαδή των μετανάστευση των Ελλήνων κατά την προπολεμική περίοδο (Καβουριάρης, 1990).

Το δεύτερο μεταναστευτικό κύμα αυτής της περιόδου εντοπίζεται ανάμεσα στα έτη 1960 - 1966 και χαρακτηρίζεται από τη μαζική μετανάστευση των Ελλήνων προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και κυρίως της Δυτικής Γερμανίας. Σε αυτήν την περίοδο η παλινόστηση εξακολουθεί να κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα ενώ, κατά βάση η μετανάστευση έχει οικονομικό χαρακτήρα καθώς οι Έλληνες μετανάστες κατευθύνονται προς τις χώρες αυτές για να ενισχύσουν το εργατικό δυναμικό των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών (Καβουριάρης, 1990).

Τέλος, η τελευταία φάση της μετανάστευσης των Ελλήνων εκείνης της περιόδου εντοπίζεται από το 1967 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '70 όπου αν και αρχικά παρατηρείται μείωση των μεταναστευτικών ροών λόγω της οικονομικής ύφεσης της εποχής εντούτοις, υπάρχει επανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας στις χώρες υποδοχής με αποτέλεσμα να αυξηθούν ξανά τα μεταναστευτικά κύματα από τη χώρα μας επίσης με κατεύθυνση της Ευρωπαϊκές χώρες κυρίως ενώ, την περίοδο αυτή παρουσιάζει σημαντική αύξηση και το φαινόμενο της παλινόστησης. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε πως η επιβολή της δικτατορίας στη χώρα μας ενίσχυσε σημαντικά το μεταναστευτικό φαινόμενο εκείνης της περιόδου (Καβουριάρης, 1990).

2.3 Μεταναστευτικά ρεύματα Ελλάδας: 1980 - 2000

Την μεγάλη αύξηση των μεταναστευτικών ροών κυρίως προς τις Ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησε η σταδιακή μείωσή τους καθώς παράγοντες όπως η κρίση της παραγωγικότητας και η γενικότερη αποδυνάμωση των μεγάλων βιομηχανικών κλάδων παραγωγής και κατανάλωσης στις ανεπτυγμένες χώρες έθεσε σημαντικούς φραγμούς στην οργανωμένη εργατική μετανάστευση της προηγούμενης περιόδου (Βεντούρα, 1999).

Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και έπειτα η βαριά βιομηχανία των ανεπτυγμένων χωρών, η οποία συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων μεταναστών αντιμετωπίζει κρίση με άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της

ανεργίας στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς και την αύξηση της παλινόστησης. Ωστόσο, οι μεταναστευτικές ροές αν και σημαντικά μικρότερες την περίοδο αυτή συνεχίζονται κυρίως για οικογενειακούς και προσωπικούς λόγους (πχ, επανένωση με την οικογένεια) (Βεντούρα, 1999).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε πως από αρκετές έρευνες προκύπτει πως το μεταναστευτικό φαινόμενο όταν βρίσκεται σε φάση έξαρσης αποκτά κατά βάση οικονομικό χαρακτήρα (μετακίνηση εργατικού δυναμικού) καθώς βασικά κίνητρα αποτελούν η ανεύρεση εργασίας και η απασχόληση ενώ, στην φάση της υποχώρησης αποκτά κατά βάση δημογραφικό χαρακτήρα (μετακινήσεις για οικογενειακούς λόγους) με την παράλληλη αύξηση της παλινόστησης (Λιανός, 2003).

Οι παραπάνω συνθήκες και η μείωση των μεταναστευτικών ροών προς τις Ευρωπαϊκές χώρες στο τέλος της δεκαετίας του '70 οδήγησε σε μία σταθερή άνοδο του αριθμού των ανεπίσημων μεταναστών, γεγονός το οποίο αναδεικνύει και την σημαντική εμβέλεια των μεταναστευτικών δικτύων σε παγκόσμιο επίπεδο (Βεντούρα, 1999).

Ωστόσο, το πιο σημαντικό της περιόδου αυτής είναι η μεγάλη αύξηση της ανεργίας στις χώρες υποδοχής των Ελλήνων μεταναστών, γεγονός το οποίο οδήγησε στις αρχές της δεκαετίας του '80 (είχε ξεκινήσει να συμβαίνει από τα τέλη της δεκαετίας του '70) σε αλλαγές στην μεταναστευτική πολιτική των χωρών η οποία εκδηλώθηκε με την απαγόρευση της εργατικής μετανάστευσης. Από τότε και μέχρι την ελεύθερη διακίνηση των Ελλήνων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) τότε η μετανάστευση των Ελλήνων πραγματοποιούνταν καθαρά για οικογενειακούς λόγους και με την αιτιολογία της οικογενειακής επανένωσης (Καβουνίδα, 2002).

Από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πως στις αρχές της δεκαετίας του '80 ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών που διαμένει στις Ευρωπαϊκές χώρες αγγίζει τα 210.000 άτομα (εργαζόμενοι Έλληνες) χωρίς σε αυτόν τον αριθμό να περιλαμβάνονται τα μέλη των οικογενειών τους (Ρομπόλης, 2003). Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως λόγω της σημαντικής οικονομικής ανάκαμψης της χώρας μας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 οι μεταναστευτικές ροές από τη χώρα μας μειώνονται ενώ αυξάνεται ταυτόχρονα ο αριθμός των Παλινοστούτων

Ελλήνων (κυρίως αφορά τους Έλληνες μετανάστες δυτικοευρωπαϊκών χωρών και όχι τους μετανάστες των υπερπόντιων χωρών.

Παρόλα αυτά μπορούμε να πούμε πως η μετανάστευση των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής συνεχίζεται με μειωμένους ρυθμούς και πραγματοποιείται κυρίως για οικογενειακούς λόγους ενώ, από το 1988 ξεκινάει και πάλι να αυξάνεται λόγω της εφαρμογής της Κοινοτικής Οδηγίας με την οποία επιτρέπεται η ελεύθερη διακίνηση του εργατικού δυναμικού στις Ευρωπαϊκές χώρες (Καβουνίδη, 2002).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε πως στα τέλη της δεκαετίας του '80 οι Έλληνες που μετανάστευσαν με κατεύθυνση κυρίως την Δυτική Γερμανία είναι περισσότεροι από εκείνους που επαναπατρίστηκαν δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο θετική μετανάστευση προς την χώρα υποδοχής ενώ, όπως αναφέρεται εκείνη τη δεκαετία οι μεταναστευτικές ροές από την Ελλάδα αρχίζουν να παρουσιάζουν σταθεροποίηση ως προς τον αριθμό των Ελλήνων μεταναστών, παρά τις αυξητικές τάσεις προς τα τέλη της δεκαετίας (Ρομπόλης, 2003).

Ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως ένα σημαντικό ρεύμα μετανάστευσης από την Ελλάδα εκείνη την περίοδο κατευθύνθηκε προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και προς ορισμένες χώρες της Βόρειας Αφρικής. Βασικές χώρες υποδοχής των Ελλήνων μεταναστών αποτελούν η Σαουδική Αραβία, το Ιράκ και η Λιβύη και όπως αναφέρεται η αύξηση των μεταναστευτικών ροών προς τις χώρες αυτές οφείλεται κατά κύριο λόγο στις αυξημένες οικοδομικές και κατασκευαστικές ανάγκες των πετρελαιοπαραγωγικών χωρών (Ρομπόλης, 2003).

Χαρακτηριστικό των Ελλήνων μεταναστών προς τις χώρες αυτές είναι η εξειδίκευση που έχουν σε αντίθεση με τους μετανάστες προς τις υπερπόντιες και ευρωπαϊκές χώρες ενώ, σημαντικές διαφορές εντοπίζονται και στις συνθήκες εγκατάστασης στις χώρες αυτές καθώς, η αντιμετώπιση τους ήταν πολύ διαφορετική σε σχέση με την κατάσταση που αντιμετώπισαν οι Έλληνες μετανάστες σε άλλες χώρες (ρατσισμός, χαμηλοί μισθοί, κλπ) (Καβουνίδη, 2002).

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη των μεταναστευτικών ροών της περιόδου αυτής μπορούμε να πούμε πως η δεκαετία 1980 - 1990 αποτελεί μία μεταβατική περίοδο για τη μετανάστευση στη χώρα μας καθώς, η μεταναστευτικές ροές από τη χώρα μας περιορίζονται σημαντικά, γεγονός στο οποίο συντελεί η σημαντική οικονομική

ανάπτυξη της Ελλάδας κατά την δεκαετία αυτήν, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται ο αριθμός των Ελλήνων Παλινοστούτων μεταναστών των προηγούμενων δεκαετιών, αλλά και ο αριθμός των ομογενών και των προσφύγων από την Σοβιετική Ένωση και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Papademetriou, 2006).

Την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο διαμορφώνουν νέα δεδομένα στο μεταναστευτικό φαινόμενο με αποτέλεσμα η μεταναστευτική πολιτική να αποτελεί πλέον προτεραιότητα σε πολλές χώρες. Ιδιαίτερα με την αύξηση της ανεργίας στις χώρες υποδοχής, αλλά και της οικονομικής αβεβαιότητας σε ότι αφορά τις παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις πολλές χώρες διαμορφώνουν νέες πολιτικές έτσι ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα (Brucker *et.al.*, 2001). Στα πλαίσια αυτά, η μετανάστευση αποκτά έναν περισσότερο διαρθρωτικό χαρακτήρα και ακολουθεί την προοπτική διεύρυνσης της δημογραφικής γήρανσης των πληθυσμών των Ευρωπαϊκών χωρών (Ρομπόλης, 2003).

Για τη χώρα μας η δεκαετία του '90 χαρακτηρίζεται από την έντονη όσο και απότομη αύξηση των μεταναστευτικών ροών προς την Ελλάδα αλλάζοντας σημαντικά τα δεδομένα και καθιστώντας την από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών (Karantinos, 2001). Βασικό κίνητρο αποτελεί η κάλυψη των κενών στην αγορά εργασίας που δημιούργησαν τα μεταναστευτικά κύματα των Ελλήνων, αλλά και η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, όπως επίσης και η σημαντική οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας εκείνη την περίοδο. Οι μετανάστες που έρχονται στην χώρα μας την περίοδο εκείνη προέρχονται κυρίως από χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής (Ρομπόλης, 2003). Ωστόσο, τα μεταναστευτικά ρεύματα προς τη χώρα μας, αναλύονται εκτενώς σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Στο σημείο αυτό ωστόσο δεν μπορεί να παραληφθεί να γίνει μία σύντομη αναφορά στην δραματική αύξηση του μεταναστευτικού φαινομένου στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Μία νέα μεταναστευτική περίοδος έχει ξεκινήσει για την Ελλάδα από την τελευταία δεκαετία ενώ, σύμφωνα με πρόσφατα δεδομένα ο αριθμός των Ελλήνων που συνεχίζει μέχρι και σήμερα να μεταναστεύει σε άλλες χώρες παραμένει αυξανόμενος (Καρακασίδης, 2016).

Στα πλαίσια αυτά τα αποτελέσματα της Έκθεσης της Τράπεζας Της Ελλάδος δείχνουν πως ο αριθμός των Ελλήνων που έχει μεταναστεύσει από το 2008 μέχρι και

τις αρχές του 2016 ξεπερνά τις 427.000 και βρίσκεται στις ηλικίες ανάμεσα από 15 έως 64 ετών. Ιδιαίτερα όπως αναφέρεται στην Έκθεση το 2013 παρατηρείται τριπλασιασμός των Ελλήνων μεταναστών ξεπερνώντας τις 100.000 χιλιάδες ενώ και την επόμενη διετία οι ρυθμοί αύξησης των μεταναστευτικών ροών από τη χώρα μας συνεχίζουν συστηματικά (Καρακασίδης, 2016).

Τα κίνητρα των νέων αυτών μεταναστευτικών ροών από τη χώρα μας είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό οικονομικά καθώς, η παρατεταμένη οικονομική κρίση στην χώρα μας η οποία φτάνει πλέον την δεκαετία και η εργασιακή ανασφάλεια, οδηγούν κατά κύριο λόγο το παραγωγικό δυναμικό της χώρας μας να αναζητήσει ένα καλύτερο μέλλον σε άλλες χώρες (Καρακασίδης, 2016).

Η διαφοροποίηση που εντοπίζεται σε αυτά τα τελευταία μεταναστευτικά κύματα από τη χώρα μας αφορά κυρίως στα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Έτσι, σύμφωνα με την Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος ενώ, τα ρώτα μεταναστευτικά κύματα της χώρας μας κατευθύνονταν προς τις υπερπόντιες χώρες και αργότερα προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, σήμερα τα μεταναστευτικά κύματα κατευθύνονται κυρίως προς τη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ενώ, σημαντική διαφοροποίηση υπάρχει και στο είδος των μεταναστών υπό την έννοια πως μέχρι τώρα μετανάστευε από την Ελλάδα κυρίως ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό ενώ σήμερα η μετανάστευση αφορά νέους, υψηλά μορφωμένους και με σημαντική επαγγελματική εμπειρία (Καρακασίδης, 2016).

Κεφάλαιο 3^ο - Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης

3.1 Επιπτώσεις στην απασχόληση και την αγορά εργασίας

Οι μεγάλες μεταναστευτικές ροές από τη χώρα μας κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα δημιούργησαν και σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις στη χώρα μας καθώς, η μεγάλη εκροή του πληθυσμού κυρίως από τις αγροτικές και φτωχότερες περιοχές της χώρας ως προκάλεσε την ερήμωσή τους και στη συνέχεια ένα ακόμη μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης προς το εξωτερικό (Κόντης, 2006).

Παράλληλα, λόγω της ερήμωσης της περιφέρειας και των δύσκολων συνθηκών που επικρατούσαν για τους εκεί πληθυσμούς παρατηρείται αύξηση της εσωτερικής μετανάστευσης στη χώρα μας με κατεύθυνση τα μεγάλα αστικά κέντρα, τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις λειτουργούν απλά ως ενδιάμεσοι σταθμοί για την τελική μετανάστευση προς άλλες χώρες. Ωστόσο, μία ιδιαίτερα σημαντική επίπτωση αφορά στην μεγάλη μείωση που δέχτηκε η οικονομικά ενεργή ομάδα του πληθυσμού της χώρας μας καθώς μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 υπολογίζεται πως το ενεργά παραγωγικό δυναμικό της χώρας μας μειώθηκε κατά 11%. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε σημαντικές ελλείψεις εργατικού δυναμικού σε πολλές περιοχές της Ελλάδας με αποτέλεσμα την μεγάλη αύξηση των μισθών για αγροτικές εργασίες (Κόντης, 2006).

Σημαντικές είναι οι ελλείψεις που καταγράφηκαν όμως και σε ανθρώπινο δυναμικό με τεχνολογικές και τεχνικές δεξιότητες δημιουργώντας έτσι προβλήματα στον αναπτυσσόμενο τότε κλάδο της μεταποιητικής βιομηχανίας με αποτέλεσμα και σε αυτήν την περίπτωση την αύξηση των μισθών και στον δευτερογενή τομέα (Κουβανίδα, 2003).

Ωστόσο, η μετανάστευση των Ελλήνων δεν δημιούργησε μόνο αρνητικές επιπτώσεις. Η μετανάστευση των Ελλήνων κυρίως κατά την μεταπολεμική εποχή

δημιούργησε σημαντικά θετικά αποτελέσματα για την οικονομία και τη απασχόληση στην Ελλάδα. Έτσι, λόγω της μετανάστευσης μειώθηκε η ανεργία στη χώρα μας ενώ αυξήθηκαν κατακόρυφα τα εμβάσματα τα οποία έστελναν οι Έλληνες μετανάστες στην οικογένειά του και τα οποία συνέβαλαν θετικά στη μείωση του ελλείματος του ισοζυγίου πληρωμών στη χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία τα εμβάσματα προς την Ελλάδα κατά την περίοδο 1955 - 1982 αντιπροσώπευαν περίπου το 4 με 5% του ετήσιου ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος, αλλά και το 1/3 περίπου των αδήλωτων πόρων. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί βέβαια πως υπήρξε μεγάλη αδυναμία από τις Ελληνικές κυβερνήσεις της εποχής να εκμεταλλευτούν με τον πλέον κατάλληλο τρόπο την μεγάλη αυτή εισροή εμβασμάτων παρέχοντας τα αντίστοιχα κίνητρα για την επένδυσή τους σε παραγωγικούς τομείς και δραστηριότητες (Κουβανίδη, 2003).

Στη συνέχεια, η μείωση των μεταναστευτικών ροών από τη χώρα μας προς άλλες χώρες κυρίως λόγω της θέσπισης περιοριστικών μεταναστευτικών νόμων, αλλά και λόγω της πετρελαϊκής κρίσης τη δεκαετία του '80 οδήγησε όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο αύξηση της παλινόστησης των Ελλήνων.

Ωστόσο, όπως αναφέρεται, οι παλιννοστούντες δεν συνέβαλαν ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη που σημείωνε εκείνη την περίοδο η χώρα μας, ούτε μέσα από την εκμετάλλευση και αξιοποίηση των αποταμιεύσεων τους (επενδύσεις), αλλά ούτε και μέσα από την αξιοποίηση της εργασιακής εμπειρίας και των δεξιοτήτων που είχαν αποκτήσει ως μετανάστες (Κόντης, 2006).

Αυτό που παρατηρήθηκε και αποτελεί σημαντική επίδραση της παλινόστησης των Ελλήνων στην οικονομία της χώρας αφορά κυρίως στις αγροτικές περιοχές και κατά βάση μέσα από την γεωργική εκμηχάνιση, την κατασκευή κατοικιών, την αύξηση των μικρών επιχειρήσεων στον τομέα των υπηρεσιών κυρίως, αλλά και στην ανάπτυξη υποδομών στον τουριστικό κλάδο (Κόντης, 2006).

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία εκείνης της περιόδου το ελληνικό κράτος δεν διαμόρφωσε το κατάλληλο πλαίσιο αποτελεσματικών πολιτικών με στόχο την αξιοποίηση αυτού του σημαντικού κεφαλαίου (τόσο υπό την μορφή πόρων όσο και υπό την μορφή ανθρώπινου κεφαλαίου) ενώ, οι παθογένειες του κράτους

(γραφειοκρατία, διοικητικές ελλείψεις, ασαφής πληροφόρηση, κλπ) επηρέασαν αρνητικά την διαδικασία επανένταξης των παλιννοστούντων (Κόντης, 2006).

3.2 Επιπτώσεις της μετανάστευσης στην κατανάλωση

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, κατά την πρώτη περίοδο της μετανάστευσης των Ελλήνων τα εμβάσματα των μεταναστών χρησιμοποιούνταν κατά βάση για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας του μετανάστη, η οποία είχε μείνει πίσω. Αργότερα ωστόσο, οι μετανάστες ως καταναλωτές στη χώρα υποδοχής τους συνέβαλαν στη διεύρυνση της εγχώριας αγοράς. Στα πλαίσια αυτά διαπιστώνουμε αύξηση της κατανάλωσης στην Ελλάδα, η οποία οφείλεται κατά κύριο λόγο στα εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών, αλλά και ανάπτυξη των αγορών στις χώρες υποδοχής των μεταναστών λόγω της αύξησης της κατανάλωσης εκεί. Ιδιαίτερα κατά την μεταπολεμική περίοδο, στο σύνολο σχεδόν των χωρών υποδοχής των Ελλήνων μεταναστών παρατηρείται μείωση των εμβασμάτων προς την Ελλάδα, και άρα μείωση της κατανάλωσης στη χώρα μας και αύξηση της κατανάλωσης στις χώρες υποδοχής (βελτίωση των κατοικιών των μεταναστών, αύξηση καταναλωτικών αγαθών, κλπ) (Κρητικίδης, 2007).

Παράλληλα, τα μεταναστευτικά εμβάσματα συνέβαλαν θετικά στο εμπόριο της χώρας μας καθώς διευκόλυναν την αξία των εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές προσφέροντας το απαραίτητο συνάλλαγμα ενώ, ιδιαίτερα σημαντικές είναι και οι επιπτώσεις στις αγροτικές περιοχές όπου παρατηρούνται μεταβολές στα είδη κατανάλωσης ιδιαίτερα μετά την παλινόστηση πολλών Ελλήνων μεταναστών. Αυτό που προκύπτει γενικότερα από την παλινόστηση των Ελλήνων σε σχέση με την κατανάλωση εκτός από την αύξηση της κατανάλωσης λόγω των διαθέσιμων αποταμιεύσεων είναι και η αλλαγή στην καταναλωτική συμπεριφορά η οποία οφείλεται στη διαμονή σε άλλες χώρες (Κρητικίδης, 2007).

Γενικότερα, οι αλλαγές στην κατανάλωση αλλά και στα καταναλωτικά πρότυπα ως αποτέλεσμα τόσο των Ελλήνων μεταναστών, όσο και των παλιννοστούντων μεταναστών στη χώρα μας είχε ως επίπτωση μία ανισοκατανομή

στα εισοδήματα, η οποία με τη σειρά της οδήγησε σε μεταβολή της ζήτησης τόσο στα εισαγόμενα, όσο και στα εγχώρια προϊόντα και κατά συνέπεια δημιουργήθηκαν μεταβολές και στην παραγωγή, και στην απασχόληση, αλλά και στις τιμές και στα οικονομικά μεγέθη της χώρας (ΑΕΠ, πληθωρισμός, κλπ) (Kasimis and Papadopoulos, 2005).

3.3 Επιπτώσεις της μετανάστευσης στα οικονομικά μεγέθη

Από τα αποτελέσματα πλήθους ερευνών προκύπτει ότι τα μεταναστευτικά εμβάσματα στις χώρες προέλευσης μεταναστών προκαλούν πληθωρισμό ζήτησης ενώ, η ίδια η μετανάστευση προκαλεί πληθωρισμό κόστους με δυσμενείς επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών. Αντιθέτως, στις χώρες υποδοχής η μετανάστευση εμποδίζει την αύξηση των μισθών και τον πληθωρισμό κόστους (Κόντης, 2006).

Στη χώρα μας η μαζική φυγή μεταναστών οδήγησε όπως αναφέρθηκε και παραπάνω σε μείωση της ανεργίας. Ωστόσο μειώθηκε παράλληλα και ο αριθμός των καταναλωτών ενώ, η αποστολή εμβασμάτων δημιούργησε πληθωρισμό ζήτησης. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται, η μεγάλη εισροή χρημάτων κυρίως από τις ΗΠΑ προς τη χώρα μας κατά τις δύο πρώτες μεγάλες μεταναστευτικές περιόδους της χώρας μας αύξησε σημαντικά το κόστος ζωής των Ελλήνων πολιτών. Ωστόσο, λόγω της εισροής συναλλάγματος ισχυροποιήθηκε το νόμισμα της χώρας μας ενώ όπως αναφέρεται οι μεταναστευτικές ροές δεν φαίνεται να αποτέλεσαν τις βασικές αιτίες του πληθωρισμού και αυτό γιατί η μετανάστευση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη νομισματική ισορροπία προκαλώντας μία διαδικασία πληθωρισμού κόστους (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2006).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα στη χώρα μας αποτελεί η δεκαετία του '60 όπου η άνοδος των εισοδημάτων στο σύνολό της είχε αρχίσει να δημιουργεί ενδείξεις ότι θα ξεπεράσει την αύξηση της παραγωγικότητας κι με τον τρόπο αυτό συντέλεσε στη δημιουργία πληθωρισμού κόστους με επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα των εγχωρίων προϊόντων και τον ρυθμό ανάπτυξης οικονομίας. Ωστόσο αργότερα

αποδείχθηκε πως οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στη Ελλάδα αποτέλεσαν παράγοντα πληθωρισμού καθώς είχαν υπερβεί τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας (Κόντης, 2006).

3.4 Κοινωνικές επιπτώσεις μετανάστευσης

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι ωστόσο και οι κοινωνικές επιπτώσεις ιδίως κατά την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης των Ελλήνων. Στα πλαίσια αυτά και για τη διασφάλιση των Ελλήνων μεταναστών, οι ελληνικές κυβερνήσεις υπέγραψαν σημαντικές συμφωνίες για τους Έλληνες μετανάστες με τις περισσότερες χώρες υποδοχής. Υπογράφηκαν επίσης ειδικές διμερείς συμφωνίες με στόχο τη διασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων των μεταναστών αλλά και των δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης και συνταξιοδότησης των Ελλήνων μεταναστών ενώ, διασφαλίστηκε και η μεταφορά των δικαιωμάτων αυτών κατά την επιστροφή τους στην Ελλάδα (Βγενόπουλος, 1998).

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ δημιούργησε αντίστοιχούς κανονισμούς και αντικατέστησε τις περισσότερες από τις παραπάνω συμφωνίες οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο στη συνολική βελτίωση της κοινωνικής και εργασιακής θέσης των Ελλήνων μεταναστών. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως δημιουργήθηκαν ειδικές διατάξεις και για τους Έλληνες μετανάστες οι οποίοι δεν πληρούσαν όλες τις προϋποθέσεις σύμφωνα με τους κανονισμούς της ΕΟΚ, ειδικά σε ότι αφορούσε τη συνταξιοδότηση τους (Βγενόπουλος, 1998).

Σε ότι αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στον πληθυσμό της Ελλάδας, τα διαθέσιμα στοιχεία δεν επαρκούν ιδίως σε ότι αφορά τις γυναίκες, τα παιδιά και τους ηλικιωμένους μετανάστες. Ωστόσο, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πως υπήρξαν πολύ σημαντικές δυσκολίες στην επανένταξη των παλιννοστούντων, ιδίως στις γυναίκες οι οποίες αντιμετώπισαν δυσκολίες στην επαγγελματική και κοινωνική επανένταξή τους, ενώ τα παιδιά αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την προσαρμογή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Κουβανίδα, 2003).

Κεφάλαιο 4^ο - Μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, η μετανάστευση προς τις Ευρωπαϊκές χώρες συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας αποτελεί κατά βάση ένα μεταπολεμικό φαινόμενο. Κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο η λεγόμενη από-αποικιοποίηση μετέφερε στην Ευρώπη τις πρώτες σημαντικές μεταναστευτικές ροές ενώ, κατά τη δεκαετία του '60, η οικονομική ανασυγκρότηση αποτέλεσε την κύρια αιτία προσέλκυσης μεταναστών και κατ' επέκταση εργατικού δυναμικού (Κασίμης, 2006).

Όπως αναφέρεται περίπου 30 εκατομμύρια μετανάστες συνδέονται με το μεταναστευτικό κίνημα της δεκαετίας του '60 προς την Ευρώπη προκαλώντας σημαντικές αλλαγές σε όλα τα επίπεδα (Μουσούρου, 2003). Ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η μετανάστευση που καταγράφεται μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή αλλιώς ινδοευρωπαϊκή μετανάστευση όπως αποκαλείται και η οποία δεν πραγματοποιείται για πολιτικούς λόγους (πχ, ανταλλαγές πληθυσμών και προσφυγικά ρεύματα), αλλά για οικονομικούς λόγους (κάλυψη αναγκών παραγωγής) και αφορά σε εκούσια μετακίνηση των ατόμων και των πληθυσμών και όχι σε αναγκαστική ή βίαιη μετακίνηση όπως ίσχυε παλαιότερα (Ναζάκης και Χλέτσος, 2002).

Εν συντομία να αναφέρουμε πως οι μεταναστευτικές ροές στην μεταπολεμική Ευρώπη χωρίζονται σε τέσσερις σημαντικές περιόδους: στην περίοδο της μεταπολεμικής προσαρμογής και ανεξαρτητοποίησης των αποικιών, στην περίοδο της εργατικής μετανάστευσης, την περίοδο της περιορισμένης μετανάστευσης και τέλος, στην μετασοσιαλιστική περίοδο (Μουσούρου, 2003).

Η πρώτη περίοδος τοποθετείται χρονολογικά με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (από το 1945) μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '60 με τα στοιχεία να εκτιμούν 20 περίπου εκατομμύρια πρόσφυγες. Οι χώρες που δέχθηκαν που επηρεάστηκαν περισσότερο από την παλινόσταση των ευρωπαϊών αποικιοκρατών και την εισροή εργατικού είναι η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ολλανδία και το Βέλγιο (Lomba, 2004).

Η επόμενη περίοδος τοποθετείται χρονολογικά από τα μέσα της δεκαετίας του '60 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '80 (1955 - 1973) και κατά βάση χαρακτηρίζεται ως εργατική μετανάστευση. Η έλλειψη εργατικού δυναμικού σε αρκετές χώρες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο προκάλεσε σημαντική ζήτηση εργατικού δυναμικού με τις μεσογειακές χώρες να αποτελούν τις κύριες χώρες αποστολής μεταναστευτικών ροών προς τις χώρες του Βορρά, αγγίζοντας σε αριθμό περίπου τους 5 εκατομμύρια μετανάστες (Lomba, 2004).

Η τρίτη μεταναστευτική περίοδος χαρακτηρίζεται από περιορισμένη μεταναστευτική κίνηση και τοποθετείται χρονολογικά από τα μέσα της δεκαετίας του '80 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '90 (1974 - 1988). Η μείωση των μεταναστευτικών ροών κατά τη δεκαετία αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στις αυξανόμενες κοινωνικές εντάσεις της περιόδου εκείνης, αλλά και τον φόβο της οικονομικής ύφεσης λόγω της πετρελαϊκής κρίσης.

Ωστόσο, παρά τον μείωση στη ζήτηση του εργατικού δυναμικού μέλη των οικογενειών των ήδη μεταναστών εξακολουθούν να επιλέγουν την μετανάστευση δημιουργώντας έτσι πολιτικά και οικογενειακά κίνητρα μετανάστευσης (Μουσούρου, 2003; Lomba, 2004).

Η τελευταία μεταναστευτική περίοδος τοποθετείται χρονολογικά μετά την πτώση του σοσιαλισμού (μετά το 1988) και χαρακτηρίζεται από ισχυρή εισροή πολιτικών και άλλων προσφύγων, η οποία μία δεκαετία αργότερα άγγιξε περίπου το ένα εκατομμύριο σε πληθυσμό (Τριανταφυλλίδου και Γρώπα, 2009).

Η χώρα μας ως χώρα υποδοχής, δεν αποτέλεσε εξαίρεση στα παραπάνω μεταναστευτικά ρεύματα διαμορφώνοντας αντίστοιχες χρονολογικές περιόδους, αλλά και αίτια μετανάστευσης. Ιδιαίτερα από την δεκαετία του '80 και έπειτα, η χώρα μας μαζί με άλλες μεσογειακές χώρες (Ισπανία, Ιταλία και Πορτογαλία) μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών ενώ μέχρι και σήμερα, το μεταναστευτικό φαινόμενο προς τη χώρα μας βρίσκεται σε έξαρση καθώς, ο πόλεμος στη Συρία έχει δημιουργήσει σημαντικές πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τη χώρα μας και τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες.

4.1 Μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα

Η χώρα μας κατά βάση αποτελούσε χώρα αποστολής μεταναστευτικών ροών προς τις ανεπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, αλλά και τις ΗΠΑ και την Αυστραλία όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Στα πλαίσια αυτά και μέχρι τη δεκαετία του '80 οι μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα ήταν περιορισμένες. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η χώρα μας άρχισε να υποδέχεται τις πρώτες μεταναστευτικές ροές (Ρομπόλης, 2003).

Πιο συγκεκριμένα από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά στην Ελλάδα άρχισαν να καταφτάνουν οι πρώτοι μετανάστες κυρίως από Ασιατικές (Πακιστάν, Φιλιππίνες) και Αφρικανικές (κυρίως Αίγυπτο) χώρες ενώ, ένας μικρός αριθμός μεταναστών έφτασε στη χώρα μας από την Πολωνία με στόχο κυρίως τον κατασκευαστικό και αγροτικό τομέα (Ρομπόλης, 2003).

Ωστόσο, μετά την πτώση του σοσιαλισμού και τις πολιτικές εξελίξεις στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης τα μεταναστευτικά δεδομένα της χώρας μας άλλαξαν ριζικά τα επόμενα χρόνια (Καβουνίδης, 2012). Η κατάρρευση της πρώτης Σοβιετικής Ένωσης και των γειτονικών της χωρών δημιούργησε πολιτικές φιλελευθεροποίησης και «ελεύθερης» μετακίνησης προς άλλες Ευρωπαϊκές χώρες συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας. Κομβικό σημείο του μεταναστευτικού φαινομένου προς τη χώρα μας θεωρείται η αρχή της δεκαετίας του '90 όπου η πτώση του κουμμουνιστικού καθεστώτος στην γειτονική Αλβανία είχε ως συνέπεια το «άνοιγμα» των συνόρων και την κατακόρυφη αύξηση των μεταναστών προς τη χώρα μας (Κασίμης και Παπαδόπουλος, 2001).

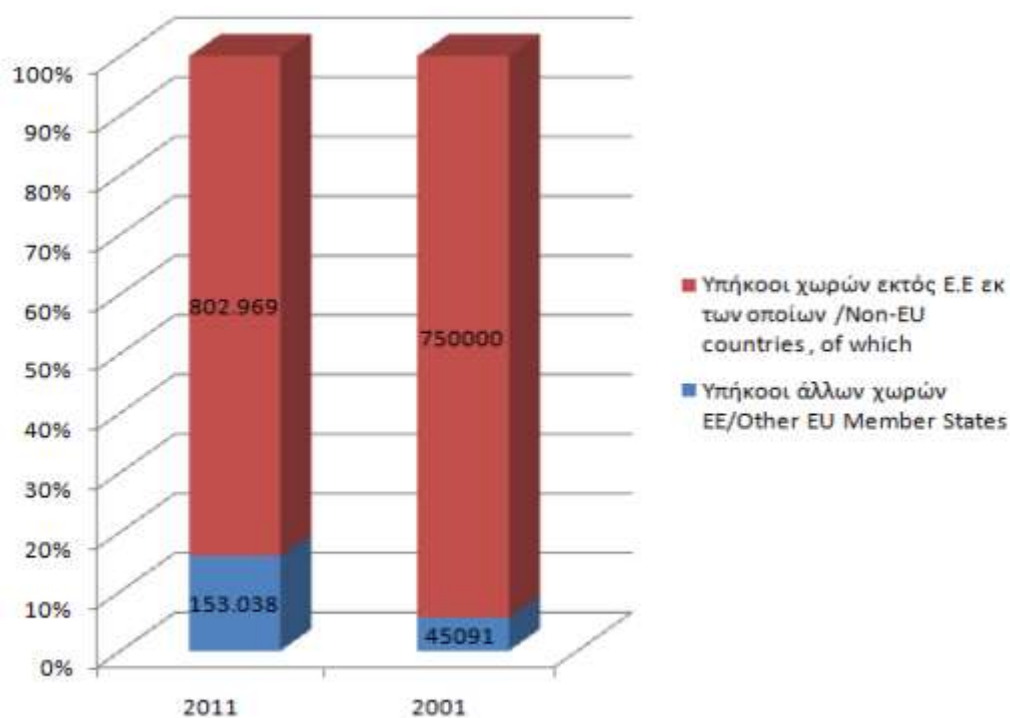
Ενδεικτικά να αναφέρουμε πως σύμφωνα με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά την απογραφή του 1991 στην χώρα μας καταγράφησαν περίπου 166.000 αλλοδαποί ενώ, δύο δεκαετίες αργότερα (απογραφή του 2011) ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας άγγιξε τις 950.000 μεταναστών (Κασίμης και Παπαδόπουλος, 2001).

Ωστόσο, όπως αναφέρεται η Ελλάδα αποτελούσε κατ' εξοχήν ελκυστικό προορισμό για τους μετανάστες, αφενός λόγω του μεγάλου τμήματος των χερσαίων

της συνόρων και της ελληνικής ακτογραμμής γεγονός που καθιστά την φύλαξη των συνόρων και την παρεμπόδιση των μεταναστών ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο και αφετέρου, λόγω της γεωγραφικής θέσης της χώρας μας η οποία βρίσκεται ανάμεσα σε τρεις ηπείρους και κατά συνέπεια αποτελεί βασική πύλη εισόδου μεταναστών, οι οποίοι προέρχονται από οικονομικά και πολιτικά ασθενείς χώρες της Ασίας και της Αφρικής (Ρομπόλης, 2003). Παράλληλα, η εγγύτητα τις χώρας μας με χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ενίσχυσε τα μεταναστευτικά ρεύματα προς τη χώρα μας ιδιαίτερα μετά την εντατικοποίηση των οικονομικών σχέσεων της Ελλάδας με τις χώρες αυτές (Πολύζος, 2006).

Όπως χαρακτηριστικά μπορούμε να δούμε από το παρακάτω διάγραμμα ο αλλοδαπός πληθυσμός στη χώρα μας από το 2001 μέχρι και το 2011 αυξήθηκε κατά 20% περίπου ενώ σήμερα, λόγω της υψηλής παράνομης μετανάστευσης είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εκτιμηθεί ο ακριβής αριθμός των μεταναστών που βρίσκεται στη χώρα μας.

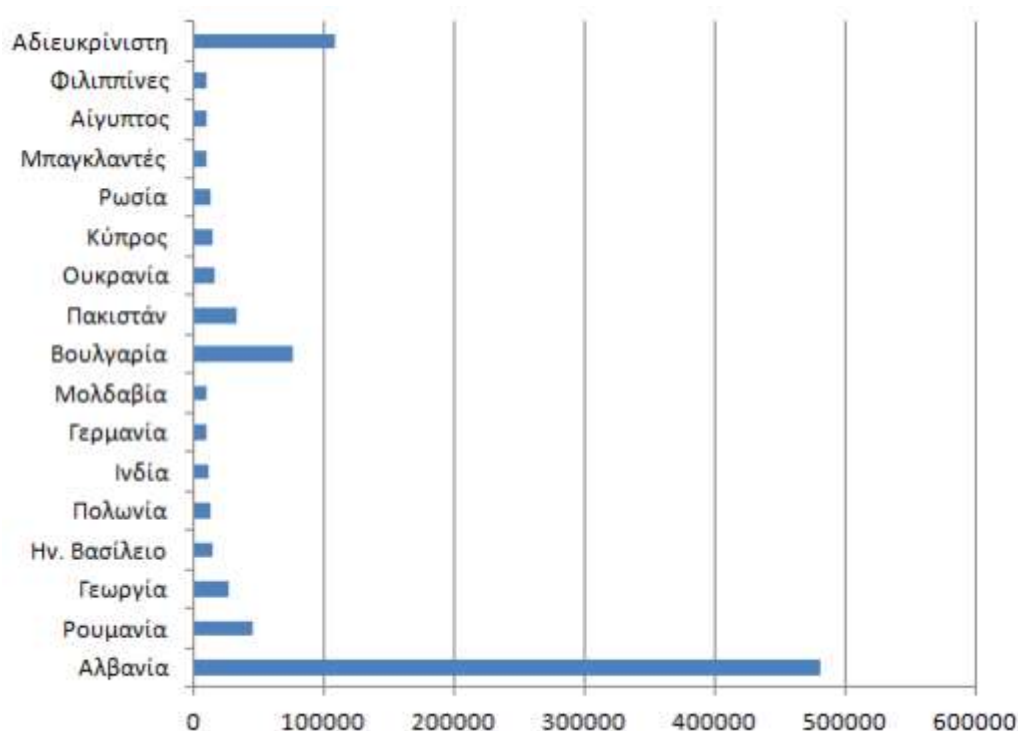
Διάγραμμα 1. Αλλοδαποί κάτοικοι στην Ελλάδα 2001 - 2011

Πηγή: www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE

Ως προς τις εθνικότητες των μεταναστών και τη συμμετοχή τους στο συνολικό μεταναστευτικό πληθυσμό στη χώρα μας το 2011 αυτές αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 2.).

Διάγραμμα 2. Συμμετοχή της κάθε εθνικότητας των μεταναστών στο συνολικό μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας μας, 2011

Πηγή: www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από το παραπάνω διάγραμμα, η πλειοψηφία των αλλοδαπών κατοίκων στην Ελλάδα, προέρχεται από την Αλβανία (65%) ενώ, σημαντικές πηγές μεταναστευτικών ροών προς τη χώρα μας εκτός από την Αλβανία αποτελούν η Βουλγαρία (6,7%) και η Ρουμανία (4,5%). Ακολουθούν χώρες όπως είναι το Πακιστάν (2,9%),) ενώ, αρκετοί μετανάστες στη χώρα μας προέρχονται από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπως είναι η Ουκρανία (2,7%), η Πολωνία (2,3%) και η Γεωργία (2,0%). Τέλος, μεταναστευτικοί πληθυσμοί στη χώρα μας προέρχονται από την Ινδία (1,7%), την Αίγυπτο (1,7%) και τις Φιλιππίνες (1,5%) ενώ, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών έχουν αδιευκρίνιστη υπηκοότητα (11,9%).

Σύμφωνα με την Καβουνίδα (2012), το μεταναστευτικό μοντέλο στην χώρα μας παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες, αλλά και σημαντικές διαφορές σε σχέση με το «νότιοευρωπαϊκό μεταναστευτικό μοντέλο» το οποίο χαρακτηρίζεται από καθυστερημένη εκβιομηχάνιση, με κύρια παρουσία τον κλάδο της γεωργίας και του τουρισμού, αλλά και κερδοσκοπική αστική ανάπτυξη (Ζωγραφάκη και Κασίμη, 2014). Παράλληλα, διαφοροποιείται σημαντικά από το «βορειοευρωπαϊκό μεταναστευτικό μοντέλο» λόγω της διευρυμένης παράνομης μετανάστευσης, της πολυεθνικότητας και της ετερογένειας των μεταναστών που κατευθύνονται προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης και κατ' επέκταση προς τη χώρα μας (Ζωγραφάκης και Κασίμης, 2012).

Σήμερα, παρουσιάζεται ένα νέο μεταναστευτικό μοντέλο προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης και κυρίως προς τη χώρα μας. Η γεωγραφική θέση των χωρών αυτών και η νέα πολιτική και οικονομική συγκυρία που διαμορφώνεται στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικανικές χώρες έχουν μετατρέψει τις χώρες της Νότιας Ευρώπης από εφεδρικές δεξαμενές εργατικού δυναμικού σε κύριες χώρες υποδοχής μεταναστών την τελευταία δεκαετία (Καλλωνιάτης, 2017)).

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, η χώρα μας αποτελεί την κύρια χώρα υποδοχής αυτών των μεταναστευτικών ροών για τους λόγους που προαναφέρθηκαν ενώ, παρουσιάζονται κοινά χαρακτηριστικά στους μετανάστες που κινούνται προς τη χώρα μας, αλλά και τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Έτσι μπορεί να διαπιστωθεί πως οι μετανάστες προς την Ελλάδα (και τις χώρες της Νότιας Ευρώπης) χαρακτηρίζονται από κοινωνική και εθνική ετερογένεια (σε αντίθεση με τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης όπου οι μεταναστευτικές ροές προέρχονταν από λίγες εθνοτικές ομάδες) ενώ, κατά βάση η μετανάστευση είναι παράνομη. Ιδίως τα τελευταία χρόνια όπου θεσπίζονται συνεχώς αυστηρότερες και πιο περιοριστικές πολιτικές μετανάστευσης στις ευρωπαϊκές χώρες η παράνομη μετανάστευση αυξάνεται σημαντικά (Καλλωνιάτης, 2017).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των σύγχρονων μεταναστευτικών ροών προς τη χώρα μας και τις χώρες της Νότιας Ευρώπης είναι αφορά στις θέσεις εργασίας και την απασχόληση καθώς, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία οι μετανάστες συνδέονται κυρίως με την μαύρη αγορά εργασίας και σε αρκετές περιπτώσεις με την δευτερεύουσα αγορά εργασίας (πχ, παραοικονομία) (Baldwin-Edwards, 2002) ενώ,

σημαντικά έχει αλλάξει και ο κλάδος στον οποίο απασχολούνται σήμερα οι μετανάστες καθώς από τον κατασκευαστικό και βιομηχανικό τομέα, οι μετανάστες σήμερα απασχολούνται κατά βάση στον τομέα των υπηρεσιών, αλλά και σε εποχιακές εργασίες (αγροτικός τομέας και τουρισμός) (Καλλωνιάτης, 2017).

Τέλος, η ροή των μεταναστευτικών ρευμάτων την τελευταία δεκαετία είναι κατά βάση απρόσκλητη και ανεξέλεγκτη με αποτέλεσμα να δημιουργεί σημαντικά ζητήματα στις χώρες υποδοχής τους. Τα προβλήματα αυτά αφορούν τόσο στην διαχείριση ενός τόσο μεγάλου πληθυσμού, στην εγκατάσταση και την επιβίωση του, αλλά και στην συμβίωση των πληθυσμών αυτών με τον ημεδαπό πληθυσμό (Καλλωνιάτης, 2017).

4.2 Αιτίες μετανάστευσης προς την Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα μεταναστευτικά ρεύματα προς τη χώρα μας προέρχονται κυρίως από Βαλκανικές χώρες, από χώρες τις Κεντρικής Ευρώπης, από την Ασία και την Αφρική. Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως υπάρχει και ένας αριθμός μεταναστών ελληνικής καταγωγής (ή προσφυγών) που έρχεται στη χώρα μας από την Νότια Αλβανία και χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Από αυτό που μπορούμε να διαπιστώσουμε μελετώντας το μεταναστευτικό φαινόμενο προς την Ελλάδα, αλλά και τις πηγές προέλευσης των μεταναστών είναι πως τα αίτια μετανάστευσης προς την Ελλάδα μπορούν να διακριθούν σε γεωγραφικά, σε οικονομικά, αλλά και σε πολιτικά - ιστορικά (Μαβράκης και συν., 2001). Ειδικότερα διαπιστώνουμε πως η γεωγραφική θέση της Ελλάδας και η ιδιομορφία των συνόρων την καθιστά σταυροδρόμι για τα μεταναστευτικά ρεύματα από την Ασία και την Αφρική προς τις Ευρωπαϊκές χώρες ενώ, σημαντικές πολιτικές εξελίξεις όπως η κατάρρευση των σοσιαλιστικών συστημάτων στην Ανατολική Ευρώπη έχουν συμβάλει στην αύξηση του μεταναστευτικού φαινομένου (Πετρινώτη, 1993).

Πιο συγκεκριμένα τα αίτια μετανάστευσης προς την Ελλάδα είναι:

- **Γεωγραφικά αίτια**

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η γεωγραφική θέση της Ελλάδας την καθιστά σταυροδρόμι για τα μεταναστευτικά ρεύματα από την Ασία και την Αφρική προς τις Ευρωπαϊκές χώρες ωστόσο, όπως αναφέρεται ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών την επιλέγει ως τελικό προορισμό (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2006). Ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και έπειτα και παρά της προσπάθειας του κράτους για την «επαναπροώθηση» των μεταναστών, ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας έχει αυξηθεί σημαντικά δημιουργώντας σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Κατά την προηγούμενη δεκαετία και σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών στη χώρα μας (στοιχεία του 2001) προερχόταν από πρώην σοσιαλιστικές χώρες, στις οποίες οι έντονες πολιτικές ανακατατάξεις δημιούργησαν τόσο μεταναστευτικά, όσο και προσφυγικά κύματα (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2006). Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας διευκόλυνε σημαντικά την μετακίνηση των πληθυσμών αυτών με την πλειονότητα των μεταναστών στην χώρα μας να προέρχεται από γειτονικές χώρες όπως η Αλβανία, η Βουλγαρία και η Τουρκία, αλλά και από την πλευρά της Μεσογείου από το Ιράκ και το Ιράν (Ρομπόλης, 2007).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως το γεγονός πως η Ελλάδα συνορεύει με χώρες όπως η Αλβανία και η Βουλγαρία ευνοεί την εποχιακή ή την κυκλική μετανάστευση ενώ, η γειτνίαση με χώρες όπως η Τουρκία ευνοεί την παράνομη μετανάστευση (Εμκέ - Πουλοπούλου, 2007).

- **Ιδιομορφία των συνόρων**

Ένα ακόμη σημαντικό αίτιο μετανάστευσης προς την Ελλάδα αφορά στην ιδιομορφία των συνόρων της. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα ως χώρα διαθέτει εκτεταμένα χερσαία σύνορα, αλλά και μεγάλο μήκος ακτογραμμής γεγονός που καθιστά τη φύλαξη των συνόρων ιδιαίτερα δύσκολη. Η δυσκολία αυτή έχει συντελέσει στην ραγδαία αύξηση των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα ιδίως κατά την δεκαετία του '80 και τις αρχές της δεκαετίας του '90 (Ρομπόλης, 2007). Αν

και δεν μπορεί να εκτιμηθεί ακριβώς ο αριθμός των παράνομων μεταναστών που εισήλθε εκείνη την περίοδο στη χώρα μας τα στοιχεία αναφέρουν ότι από τους περίπου 500.000 ανθρώπους οι οποίοι πέρασαν τα σύνορα της χώρας μας, οι 380.000 τα πέρασαν παράνομα (Εμκέ - Πουλοπούλου, 2007).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για τον αποτελεσματικό έλεγχο των συνόρων στη χώρα μας ιδίως με την θέσπιση της συνοριοφυλακής (το 1998) ωστόσο το πρόβλημα ανεπαρκούς ελέγχου παραμένει με τα τελευταία χρόνια να έχει μεταφερθεί κυρίως στην παράνομη μετανάστευση των μεταναστών δια μέσου της θάλασσας (Εμκέ - Πουλοπούλου, 2007).

- **Οικονομικά αίτια**

Η οικονομική πρόοδος της Ελλάδας ιδίως μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας (1974) την έθεσε ανάμεσα στα ανεπτυγμένα κράτη ενώ, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και η αύξηση του ΑΕΠ αποτέλεσαν πόλο έλξης για τους μετανάστες οι οποίοι αναζητούσαν απασχόληση και υψηλούς μισθούς (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2006). Ωστόσο, ευνοϊκές συνθήκες δημιούργησαν και οι Έλληνες επιχειρηματίες οι οποίοι μέσα από τα μεταναστευτικά κύματα εντόπισαν φθινό εργατικό δυναμικό (κυρίως παράνομο) το οποίο ήθελε να καλύψει θέσεις εργασίας που δεν επιθυμούσαν οι Έλληνες εργάτες να καλύψουν (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2006). Στα πλαίσια αυτά, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών απασχολήθηκε σε ανειδίκευτες θέσεις εργασίας κυρίως στον κατασκευαστικό και αγροτικό τομέα αποδυναμώνοντας την ελληνική ύπαιθρο σε εργατικό δυναμικό και δημιουργώντας σημαντικές στρεβλώσεις στις τοπικές αγορές εργασίας (Μαβράκης και.συν., 2001).

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως η απροθυμία των Ελλήνων να απασχοληθούν σε χαμηλόμισθες και ανειδίκευτες θέσεις εργασίας, αλλά και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του ελληνικού πληθυσμού δημιούργησε τις οικονομικές συνθήκες έτσι ώστε η Ελλάδα να αποτελέσει έναν δημοφιλή προορισμό

μετανάστευσης ιδίως από τις γειτονικές χώρες, οι οποίες κατέρρεαν οικονομικά (πχ, Αλβανία) (Μαβράκης και.συν., 2001).

- **Κοινωνικά αίτια**

Παράλληλα με τις σημαντικές οικονομικές αλλαγές στην Ελλάδα από το 1974 και έπειτα, πολλές είναι και οι κοινωνικές αλλαγές που έλαβαν χώρα και αφορούν κυρίως στην εσωτερική μετανάστευση, δηλαδή στην μετατόπιση μεγάλων πληθυσμών (Ελλήνων) προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και στο υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης των Ελλήνων. Οι δύο αυτοί παράγοντες συνέβαλαν στη δημιουργία μεγάλων κενών σε θέσεις εργασίας οι οποίες δεν απαιτούν εξειδίκευση και κατά βάση αμείβονται χαμηλότερα. Δημιουργήθηκε έτσι μία αυξανόμενη ζήτηση για αυτές τις θέσεις εργασίας, η οποία και καλύφθηκε από τα μεταναστευτικά κύματα που κατέφταναν στην χώρα μας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο αγροτικός και τουριστικός κλάδος ενώ, η σημαντική ύπαρξη της παραοικονομίας στη χώρα μας αποτέλεσε έναν ακόμη ευνοϊκό παράγοντα μετανάστευσης προς την Ελλάδα (Σκούρτου και.συν., 2004).

- **Πολιτικά και νομικά αίτια**

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση αποτελούν δύο εξίσου σημαντικούς λόγους προτίμηση των μεταναστών προς την χώρα μας. Το γεγονός πως η Ελλάδα είναι κράτος - μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημιουργεί ένα ευνοϊκό πλαίσιο για την επίλυση των πολιτικών και οικονομικών εκκρεμοτήτων των μεταναστών ενώ, η απουσία αποτελεσματικής μεταναστευτικής πολιτικής από τη χώρα μας και η ύπαρξη ενός χαλαρού θεσμικού πλαισίου σχετικά με τη διαχείριση των μεταναστών ενθαρρύνει την προσέλευση των μεταναστών στη χώρα μας, οι οποίοι ωστόσο τις περισσότερες φορές είναι λαθρομετανάστες (Εμκέ - Πουλοπούλου, 2007).

Ολοκληρώνοντας πρέπει να αναφέρουμε πως στα αίτια μετανάστευσης συμπεριλαμβάνονται και οικογενειακοί ή θρησκευτικοί λόγοι, ιδίως από τις Αφρικανικές χώρες που έχουν το ίδιο θρήσκευμα με τη χώρα μας (πχ, Αιθιοπία, Αίγυπτος, κλπ) ενώ, και η έντονη δημογραφική κάμψη της χώρας μας με τις ανισοροπίες που δημιουργεί (αύξηση γηράσκοντος πληθυσμού) αποτελεί σημαντικό λόγο προσέλκυσης μεταναστών (Σκούρτου *και.συν.*, 2004).

4.3 Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα μας

Οι επιπτώσεις από την άφιξη των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα μας ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές και αφορούν τόσο στα δημογραφικά και πολιτισμικά της δεδομένα, όσο και στα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας.

Ως προς τις δημογραφικές επιπτώσεις από την άφιξη μεγάλου αριθμού μεταναστών στη χώρα μας πρέπει να αναφερθεί πως η σημαντικότερη όλων αφορά στην δημογραφική ανανέωση της χώρας η οποία οφείλεται αποκλειστικά στην έλευση των μεταναστών.

Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες έχει αρχίσει να εμφανίζει σημαντικό πρόβλημα υπογεννητικότητας (όπως και αρκετές χώρες της Ευρώπης) ενώ, έντονη είναι και η έλλειψη νεότερου εργατικού δυναμικού. Τα κενά αυτά έρχεται να καλύψει η μετανάστευση ωστόσο, όπως αναφέρεται για να είναι οι επιπτώσεις ωφέλιμες για την χώρα υποδοχής θα πρέπει να διαμορφώνεται η αντίστοιχη μεταναστευτική πολιτική (πχ, πάταξη της παραοικονομίας και ένταξη των μεταναστών στο ασφαλιστικό σύστημα της χώρας, κλπ) (Κουβανίδη, 2003).

Ωστόσο, οι πλέον σημαντικές επιπτώσεις από την μετανάστευση στη χώρα μας είναι οικονομικές, αλλά και κοινωνικές. Πιο συγκεκριμένα:

Οικονομικές επιπτώσεις μετανάστευσης στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών, οι μετανάστευση στην Ελλάδα έχει δημιουργήσει σημαντικές θετικές επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας όπως για παράδειγμα η άντληση διαθέσιμου και φτηνού εργατικού δυναμικού, η βελτίωση της ηλικιακής σύνθεσης του εργατικού δυναμικού της χώρας, η ενίσχυση των ασφαλιστικών ταμείων, αλλά και η αύξηση του ΑΕΠ ως αποτέλεσμα της αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης στην οποία συμπεριλαμβάνεται φυσικά και η ιδιωτική κατανάλωση των μεταναστών (περίπου 30%) (Ζωγραφάκης και Μηταράκος, 2012). Ταυτόχρονα σημαντική είναι η συνεισφορά των μεταναστών στο τραπεζικό σύστημα καθώς όπως εκτιμάται η κατά άτομο τραπεζική κατάθεση των μεταναστών ξεπερνούσε την αντίστοιχη του Έλληνα ενώ, σύμφωνα με τα στοιχεία οι μετανάστες αποτελούν την πιο συνεπή κατηγορία δανειοληπτών (Κουβανίδα, 2003).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ταυτόχρονα και το γεγονός πως μεγάλη μετακίνηση των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα μας συνέπεσε με την οικονομική ανάπτυξη των δεκαετιών εκείνων με αποτέλεσμα να μην δημιουργηθεί απορρύθμιση και ανισότητες στην αγορά εργασίας ενώ, σημαντική ήταν και η συνεισφορά των μεταναστών στον αγροτικό και κατασκευαστικό τομέα, η οποία οδήγησε και στην τόνωση των τοπικών αγορών (Kassimis and Papadopoulos, 2005).

Ταυτόχρονα, η παρουσία των μεταναστών στη χώρα μας δεν περιόρισε τις ευκαιρίες απασχόλησης αντιθέτως, σε αρκετές περιπτώσεις δημιούργησε πρόσθετα εισοδήματα για την οικονομία, σημαντική αύξηση της έμμεσης φορολογίας, καλύτερες θέσεις απασχόλησης για τους Έλληνες εργαζόμενους, αλλά και αύξηση της παραγωγικότητας σε ορισμένους τομείς (πχ, πρωτογενής και δευτερογενής τομέας) (Κουβανίδα, 2003).

Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθούν και οι αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις από την μετανάστευση στη χώρα μας. Πιο συγκεκριμένα, όπως

αναφέρθηκε και παραπάνω μεγάλο ποσοστό των μεταναστών ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες εισέρχεται στη χώρα μας παράνομα με αποτέλεσμα να είναι ακόμη πιο δύσκολο να βρει μια θέση εργασίας ή να δημιουργήσει οφέλη για την οικονομία της Ελλάδας. Κατά συνέπεια, στρέφεται στην παραοικονομία με αποτέλεσμα να διογκώνεται το ΑΕΠ της χώρας το οποίο είναι αδύνατον να καταγραφεί και να μειώνονται τα έσοδα της άμεσης φορολόγησης. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι επιβαρύνσεις που δέχεται η χώρα μας σε ότι αφορά την φροντίδα και την περίθαλψη των μεταναστών την στιγμή όπου δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες ασφαλιστικές εισφορές (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2006).

Σήμερα και μετά την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η οποία έχει επηρεάσει σημαντικά την Ελλάδα οι οικονομική κατάσταση όπως διαμορφώνεται διαφέρει σημαντικά με την αντίστοιχη κατάσταση της προηγούμενης εικοσαετίας. Τα τελευταία χρόνια η ελληνική οικονομία έχει εισέλθει σε φάση οικονομικής ύφεσης, με μείωση της εγχώριας αγοράς και μεγάλη αύξηση της ανεργίας, μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης και του διαθέσιμου εισοδήματος, αλλά και υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2006).

Το νέο αυτό οικονομικό περιβάλλον έχει επηρεάσει σημαντικά και τους μετανάστες, αλλά και τις οικονομικές επιπτώσεις που έχει η χώρα από αυτούς. Έτσι, τα ποσοστά ανεργίας είναι ακόμη υψηλότερα μεταξύ των μεταναστευτικών πληθυσμών ενώ πλέον παρατηρείται ο επαναπατρισμός πολλών μεταναστών, οι οποίοι βρισκόταν στην χώρα μας για πολλά χρόνια και λόγω των δύσκολων πλέον συνθηκών αποφασίζουν να επιστρέψουν στην χώρα τους, όπου πλέον διαμορφώνονται διαφορετικές συνθήκες από την περίοδο της αναχώρησής τους (πχ, Αλβανία) (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2006).

Κοινωνικές επιπτώσεις μετανάστευσης στην Ελλάδα

Ως προς τις επιπτώσεις της κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα μας και ειδικότερα σε ότι αφορά την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών προκύπτει πως αυτό αποτελεί μία μακροπρόθεσμη διαδικασία, η οποία απαιτεί χρόνο, αφενός για να την ανάπτυξη ενός επαρκούς θεσμικού πλαισίου και των αντίστοιχων κανόνων και αφετέρου, για την προσαρμογή των μεταναστευτικών πληθυσμών, αλλά

και των κοινωνιών υποδοχής τους στα νέα πολιτισμικά και κοινωνικά δεδομένα (Γιδαράκου και συν., 2012).

Στη χώρα μας, όπου πολλές κοινωνίες συχνά χαρακτηρίζονται ως ξενοφοβικές έχει παρατηρηθεί σε αρκετές περιπτώσεις ο «εθνοτικός» αποκλεισμός των μεταναστών με στόχο τη διατήρηση της πολιτισμικής και εθνικής ταυτότητας (Γιδαράκου και συν., 2012). Ταυτόχρονα, η οικονομική κρίση του 2008 έχει εντείνει την ξενοφοβική στάση των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες γεγονός το οποίο επαληθεύεται και από την άνοδο ακραίων δεξιών πολιτικών δυνάμεων με αντιμεταναστευτικό και εθνικιστικό χαρακτήρα. Το αποτέλεσμα είναι πολλές φορές οι μετανάστες να έρχονται αντιμέτωποι με κακομεταχείριση και ρατσιστικές συμπεριφορές, κακές συνθήκες διαβίωσης, δυσκολία πρόσβασης στη διαδικασία ασύλου και τακτικές επαναπροωθήσεις (Γιδαράκου και συν., 2012).

Μία ακόμη συνέπεια από την μετανάστευση για την ελληνική κοινωνία αφορά στην εξέλιξη των σύγχρονων οικογενειακών θεσμών. Η μετανάστευση έχει επηρεάσει θετικά την υπογεννητικότητα στη χώρα μας καθώς, πολλά είναι τα παιδιά των μεταναστών που έχουν γεννηθεί στη χώρα μας ενώ ταυτόχρονα έχει αυξηθεί το ποσοστό των μικτών γάμων. Πολιτισμικές επιπτώσεις επίσης παρατηρούνται, ωστόσο όπως αναφέρεται απαιτείται μεγάλο χρονικό διάστημα έτσι ώστε οι πολιτισμικές αυτές επιπτώσεις να είναι εμφανής σε μία κοινωνία με έντονα εθνική ομοιογένεια όπως είναι η χώρα μας (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2006).

Ολοκληρώνοντας μπορούμε να πούμε πως στη χώρα μας παρατηρούνται δύο μεγάλα μεταναστευτικά κύματα, ένα αυτό το οποίο ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80 με κύριες χώρες προέλευσης των μεταναστών την Αλβανία, τη Βουλγαρία, χώρες της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και την Αίγυπτο ενώ, τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μεγάλη άφιξη μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών από Αφρικανικές χώρες και ορισμένες χώρες της Ασίας. Οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις και στις δύο περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές ενώ, όπως αναφέρθηκε τα πρώτα μεταναστευτικά κύματα προς τη χώρα μας δημιούργησαν σημαντικές θετικές επιπτώσεις στην οικονομία της Ελλάδος σε αντίθεση με αυτό που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, όπου κατά βάση επικρατεί η παράνομη μετανάστευση με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην οικονομία, όσο και στον κοινωνικό ιστό της χώρας μας (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2006).

Ωστόσο, αυτό που παρατηρείται είναι πως τόσο το ελληνικό κράτος, όσο και η ελληνική κοινωνία δεν ήταν έτοιμες να υποδεχτούν τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που κατέφτασαν στη χώρα μας τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Εντοπίζεται σημαντική ανεπάρκεια σε ότι αφορά τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου διασφάλισης νόμιμης παραμονής στη χώρα μας, αλλά και των αντίστοιχων μηχανισμών ελέγχου και καταγραφής των μεταναστευτικών πληθυσμών με αποτέλεσμα σε αρκετές περιπτώσεις να παρατηρείται παράνομη εργασία, αύξηση της παραοικονομίας, εκμετάλλευση των μεταναστών και αύξηση των ρατσιστικών συμπεριφορών (Κουβανίδη, 2003).

Παρόλα αυτά εντοπίζονται προσπάθειες από το ελληνικό κράτος να εναρμονιστεί με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική διαμορφώνοντας το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο (ν.3284/04, ν.3386/05, ν.3536/07 και ν.3838/10) με στόχο τη διευκόλυνση της νόμιμης παραμονής των μεταναστών στη χώρα μας, την απορρόφηση τους από την αγορά εργασίας διαμορφώνοντας έτσι θετικές επιπτώσεις και για την οικονομία της χώρας, αλλά και την σταδιακή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία (πχ, παραχώρηση ελληνικής ιθαγένειας σε μετανάστες δεύτερης γενιάς).

Ωστόσο, η οικονομική κρίση του 2008 και η ύφεση στην οποία περιήλθε η ελληνική οικονομία σε συνδυασμό με τα σημαντικά κοινωνικά ζητήματα που προέκυψαν ως αποτέλεσμα, διαμορφώνουν νέα δεδομένα για την μετανάστευση στην Ελλάδα. Έτσι, εντοπίζεται αύξηση της ξενοφοβίας και απόδοση πολλών οικονομικών προβλημάτων στην αύξηση των μεταναστευτικών ροών τα τελευταία χρόνια (αύξηση της ανεργίας, μείωση των μισθών, παραοικονομία, φοροδιαφυγή, κλπ) και σημαντική άνοδος των ρατσιστικών συμπεριφορών (πχ, άνοδος ακροδεξιών ομάδων) που καθιστούν την ένταξη και την απορρόφηση των μεταναστών ιδιαίτερα δύσκολη.

Και το κράτος όμως τα τελευταία χρόνια έχει υιοθετήσει μία πιο αυστηρή μεταναστευτική πολιτική γεγονός που δυσκολεύει σημαντικά την αποτελεσματική διαχείρισή τους (πχ, πολλοί μετανάστες βρίσκονται εγκλωβισμένοι στη χώρα μας ενώ, έχουν δυσκολέψει σημαντικά οι διαδικασίες χορήγησης ελληνικής ιθαγένειας) (Ρομπόλης, 2007).

Από τα παραπάνω, διαπιστώνεται η επιτακτική ανάγκη διαμόρφωσης ενός νέου θεσμικού πλαισίου το οποίο θα λειτουργήσει αφενός υπέρ του ελληνικού κράτους ως προς την είσοδο και τη διαχείριση των μεταναστών στη χώρα μας

(αποτελεσματικός έλεγχος των συνόρων, μείωση των λαθρομεταναστών, κλπ) και αφετέρου, θα θέτει τη βάση έτσι ώστε οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί να μπορούν να εισέρχονται στη χώρα μας με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να δημιουργούνται θετικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις και για τη χώρα μας, αλλά και για τους ίδιους (Ρομπόλης, 2007).

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να μελετηθεί το μεταναστευτικό φαινόμενο στη χώρα μας κατά τον προηγούμενο αιώνα, αλλά και οι σημαντικότερες κοινωνικές και οικονομικές του επιπτώσεις. Όπως προέκυψε και από τη μελέτη της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας η μετανάστευση αποτελεί ένα από τα παλαιότερα φαινόμενα στην ιστορία της συμβίωσης των λαών και σήμερα, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός το ότι ολόκληροι πολιτισμοί και πλήθος πολιτισμικών στοιχείων οφείλονται στην εκδήλωση του φαινομένου αυτού ενώ ως έννοια μπορεί να αφορά τόσο στην πληθυσμιακή κινητικότητα μέσα στον περιβάλλοντα χώρο, όσο και στην κοινωνική κινητικότητα η οποία συντελείται στα πλαίσια ενός κοινωνικού συστήματος, υπό την έννοια της μετακίνησης είτε ενός ατόμου, είτε μιας ολόκληρης ομάδας ατόμων από μία κοινωνική τάξη ή ένα κοινωνικό στρώμα σε ένα άλλο.

Για το λόγο αυτό, πολλές είναι οι θεωρίες μετανάστευσης που έχουν διαμορφωθεί λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα αίτια μετακίνησης των πληθυσμών, όσο και τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού φαινομένου. Μεταξύ των σημαντικότερων θεωριών που έχουν διαμορφωθεί είναι οι οικονομικές θεωρίες μετανάστευσης στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η νεοκλασική θεωρία, η νέα οικονομική θεωρία, η θεωρία της δυαδικής αγοράς και η μαρξιστική θεωρία, αλλά και οι κοινωνιολογικές θεωρίες μετανάστευσης στις οποίες περιλαμβάνεται η θεωρία των παραγόντων έλξης και απόθησης, η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων και η θεωρία του ρόλου των δικτύων.

Σε ότι αφορά τους τύπους μετακίνησης των πληθυσμών, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία προκύπτει πως η μετανάστευση ανάλογα με το κριτήριο μελέτης μπορεί να είναι: ατομική και ομαδική, εσωτερική ή εξωτερική, μόνιμη ή προσωρινή, εκούσια, ακούσια ή βίαιη, ηπειρωτική ή υπερπόντια αλλά και νόμιμη ή παράνομη. Αντίστοιχα ως προς τα αίτια της μετανάστευσης αυτά μπορεί να είναι περιβαλλοντικά, δημογραφικά, θρησκευτικά, κοινωνικά, οικονομικά, ή και ψυχολογικά.

Ωστόσο όπως αναφέρεται εκτός από τη μετακίνηση των πληθυσμών προς έναν τόπο διαφορετικό από τον τόπο διαβίωσης και καταγωγής τους, το μεταναστευτικό φαινόμενο περιλαμβάνει και την παλιννόστηση, δηλαδή τη μετακίνηση ομογενών ή εθνοτικών και εθνοτοπικών ομάδων με βασικό κίνητρο την επιστροφή στην πατρίδα τους. Τα αίτια και οι επιπτώσεις της παλινόστησης κεντρίζουν ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον των ερευνητών, ιδίως τα τελευταία χρόνια όπου εντοπίζονται σημαντικές μεταβολές στη μετανάστευση και αντίστοιχα στην επιστροφή των πληθυσμών στην χώρα καταγωγής τους.

Σε ότι αφορά το μεταναστευτικό φαινόμενο στην χώρα μας όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία η Ελλάδα από τα τέλη του 19ου και σχεδόν ολόκληρο τον 20ο αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως χώρα αποστολής μεταναστών. Οι Έλληνες, με αφετηρία την μεγάλη κρίση που ξέσπασε στη χώρα μας το 1983, η οποία αναφέρεται και ως «κρίση της σταφίδας», ξεκινούν μαζικά να αναζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε χώρες πιο ανεπτυγμένες βιομηχανικά, οι οποίες θα μπορούσαν να τους διασφαλίσουν ευκαιρίες και απασχόληση. Τα μεταναστευτικά κύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες συνεχίστηκαν και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου η κατοχή και στην συνέχεια ο Εμφύλιος δημιούργησαν πολύ δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στους Έλληνες, ιδίως στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών. Έτσι, με βασικά τα οικονομικά κίνητρα και την εύρεση εργασίας, οι Έλληνες εγκαταλείπουν τη χώρα τους με βασικό μεταναστευτικό προορισμό μέχρι και την δεκαετία του '30 να αποτελούν οι ΗΠΑ.

Από την περίοδο εκείνη μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '80 τα μεταναστευτικά ρεύματα της Ελλάδας γίνονται ολοένα και πιο μαζικά. Ωστόσο, την περίοδο αυτή παρατηρείται σημαντική αλλαγή ως προς τους προορισμούς που επιλέγουν οι Έλληνες μετανάστες. Έτσι, οι ΗΠΑ δεν αποτελούν πλέον βασικό προορισμό καθώς, η πλειοψηφία των Ελλήνων μεταναστών επιλέγουν την Δυτική Γερμανία, την Αυστραλία, την Βόρεια Ευρώπη, αλλά και τη Νότια Αμερική ως προορισμούς μετανάστευσης. Ωστόσο όπως προέκυψε από τα διαθέσιμα στοιχεία, πολλοί από τους Έλληνες που μετανάστευσαν εκείνη την περίοδο, αναχώρησαν με την πεποίθηση πως θα επιστρέψουν σύντομα στην πατρίδα τους δηλώνοντας πως η μετανάστευσή ήταν προσωρινή. Παρόλα αυτά ένα πολύ μικρό ποσοστό επέστρεψε εν τέλει στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια, από τα τέλη του 20ου μέχρι και τις αρχές του 21ου αιώνα το μεταναστευτικό φαινόμενο εμφανίζεται ξανά στη χώρα μας. Οι διαφορές που παρατηρούνται όμως δεν έχουν να κάνουν με τους προορισμούς στους οποίους κατευθύνονται οι Έλληνες μετανάστες, αλλά στο γεγονός πως πλέον δεν εγκαταλείπουν τη χώρα ανειδίκευτοι εργάτες χωρίς κάποια μόρφωση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Ελλήνων μεταναστών εκείνης της περιόδου αποτελείται από Έλληνες μορφωμένους κατόχους πτυχίων και με μεγάλη εξειδίκευση οι οποίοι αναζητούν καλύτερες προοπτικές σε χώρες όπου η εκπαίδευση, η μόρφωση και η εξειδίκευση είναι απαραίτητες.

Σήμερα, μία νέα μεταναστευτική περίοδος έχει ξεκινήσει για την Ελλάδα με τις προβλέψεις να αναφέρουν ως οι μεταναστευτικές ροές από την Ελλάδα προς άλλες χώρες θα συνεχίσουν να αυξάνονται. Τα κίνητρα των νέων αυτών μεταναστευτικών ροών από τη χώρα μας είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό οικονομικά καθώς, η παρατεταμένη οικονομική κρίση στην χώρα μας η οποία φτάνει πλέον την δεκαετία και η εργασιακή ανασφάλεια, οδηγούν κατά κύριο λόγο το παραγωγικό δυναμικό της χώρας μας να αναζητήσει ένα καλύτερο μέλλον σε άλλες χώρες ενώ, σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις προηγούμενες μεταναστευτικές ροές εντοπίζεται στο είδος των μεταναστών υπό την έννοια πως μέχρι τώρα μετανάστευε από την Ελλάδα κυρίως ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό ενώ σήμερα η μετανάστευση αφορά νέους, υψηλά μορφωμένους και με σημαντική επαγγελματική εμπειρία.

Μελετώντας τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού φαινομένου στη χώρα μας παρά την έλλειψη διαθέσιμων στοιχείων προκύπτει πως μία από τις βασικές επιπτώσεις αποτελεί η ερήμωση και η μεγάλη μείωση των πληθυσμών κυρίως στις αγροτικές περιοχές της χώρας μας η οποία με τη σειρά της οδήγησε σε αύξηση της εσωτερικής μετανάστευσης στη χώρα μας, στην μεγάλη μείωση που δέχτηκε η οικονομικά ενεργή ομάδα του πληθυσμού της χώρας μας, αλλά και σε σημαντικές ελλείψεις εργατικού δυναμικού σε πολλές περιοχές της Ελλάδας με αποτέλεσμα την μεγάλη αύξηση των μισθών τόσο στον πρωτογενή, όσο και στον δευτερογενή τομέα.

Ωστόσο, η μετανάστευση των Ελλήνων κυρίως κατά την μεταπολεμική εποχή δημιούργησε και σημαντικά θετικά αποτελέσματα για την οικονομία και τη απασχόληση στην Ελλάδα. Έτσι, λόγω της μετανάστευσης μειώθηκε η ανεργία στη

χώρα μας ενώ αυξήθηκαν κατακόρυφα τα εμβάσματα τα οποία έστελναν οι Έλληνες μετανάστες στην οικογένειά του και τα οποία συνέβαλαν θετικά στη μείωση του ελλείματος του ισοζυγίου πληρωμών στη χώρας. Στον αντίποδα βρίσκονται οι θετικές επιπτώσεις από τους παλιννοστούντες Έλληνες καθώς δεν αξιοποιήθηκε επαρκώς και αποτελεσματικά το κεφάλαιό τους είτε αυτό αφορούσε στις αποταμιεύσεις τους οι οποίες θα μπορούσαν να επενδύσουν σε κρίσιμους οικονομικούς τομείς της χώρας ας, είτε στις δεξιότητες και την εργασιακή εμπειρία που απέκτησαν ως μετανάστες.

Σε ότι αφορά την κατανάλωση, όπως προέκυψε από τα διαθέσιμα στοιχεία κατά την πρώτη περίοδο της μετανάστευσης των Ελλήνων παρατηρείται αύξηση της κατανάλωσης η οποία οφείλεται στα εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών. Ωστόσο αργότερα καταγράφεται μείωση των εμβασμάτων λόγω της βελτίωσης των μεταναστών στις χώρες υποδοχής τους και κατά συνέπεια μείωσης της κατανάλωσης στη χώρα μας. Ωστόσο, παρατηρούνται μεταβολές τα επόμενα χρόνια σε ότι αφορά τα καταναλωτικά πρότυπα και στην καταναλωτική συμπεριφορά η οποία οφείλεται στη διαμονή των μεταναστών σε άλλες χώρες. Στις οικονομικές επιπτώσεις συμπεριλαμβάνονται επίσης η αύξηση του πληθωρισμού ζήτησης, η οποία σύμφωνα με τη βιβλιογραφία οφείλεται στα μεταναστευτικά εμβάσματα, αλλά και στον πληθωρισμό κόστους ο οποίος προκαλεί δυσμενείς επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών.

Τέλος, σε ότι αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις εκτός από τη σημαντική μείωση του πληθυσμού λόγω των μεγάλων μεταναστευτικών κυμάτων του προηγούμενου αιώνα και τις σημαντικές μεταβολές στο εσωτερικό της χώρας (εσωτερική μετανάστευση) ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι συμβάσεις της χώρας μας με τις χώρες υποδοχής των Ελλήνων μεταναστών, με τις οποίες διασφαλίστηκαν τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των Ελλήνων.

Ωστόσο, στις αρνητικές επιπτώσεις δεν μπορούν να αγνοηθούν οι δυσκολίες των παλιννοστούντων Ελλήνων κατά την επανένταξή τους ιδίως σε ότι αφορά τις γυναίκες και την επαγγελματική και κοινωνική επανένταξή τους, αλλά και στα παιδιά τα οποία αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την προσαρμογή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Ολοκληρώνοντας και μελετώντας τα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα προέκυψε πως η χώρα μας, ιδιαίτερα από την δεκαετία του '80 και έπειτα,

μαζί με άλλες μεσογειακές χώρες (Ισπανία, Ιταλία και Πορτογαλία) μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών ενώ μέχρι και σήμερα, το μεταναστευτικό φαινόμενο προς τη χώρα μας βρίσκεται σε έξαρση καθώς, ο πόλεμος στη Συρία έχει δημιουργήσει σημαντικές πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τη χώρα μας και τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά στην Ελλάδα άρχισαν να καταφτάνουν οι πρώτοι μετανάστες κυρίως από Ασιατικές και Αφρικανικές ωστόσο, τα πρώτα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα δέχτηκε η χώρα μας μετά την πτώση του σοσιαλισμού και τις πολιτικές εξελίξεις στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Κομβικό σημείο του μεταναστευτικού φαινομένου προς τη χώρα μας θεωρείται η αρχή της δεκαετίας του '90 όπου η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην γειτονική Αλβανία είχε ως συνέπεια το «άνοιγμα» των συνόρων και την κατακόρυφη αύξηση των μεταναστών προς τη χώρα μας

Σήμερα, παρουσιάζεται ένα νέο μεταναστευτικό μοντέλο προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης και κυρίως προς τη χώρα μας. Η γεωγραφική θέση των χωρών αυτών και η νέα πολιτική και οικονομική συγκυρία που διαμορφώνεται στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικανικές χώρες έχουν μετατρέψει τις χώρες της Νότιας Ευρώπης από εφεδρικές δεξαμενές εργατικού δυναμικού σε κύριες χώρες υποδοχής μεταναστών την τελευταία δεκαετία.. Οι μετανάστες προς την Ελλάδα (και τις χώρες της Νότιας Ευρώπης) χαρακτηρίζονται από κοινωνική και εθνική ετερογένεια (σε αντίθεση με τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης όπου οι μεταναστευτικές ροές προέρχονταν από λίγες εθνοτικές ομάδες) ενώ, κατά βάση η μετανάστευση είναι παράνομη. Ιδίως τα τελευταία χρόνια όπου θεσπίζονται συνεχώς αυστηρότερες και πιο περιοριστικές πολιτικές μετανάστευσης στις ευρωπαϊκές χώρες η παράνομη μετανάστευση αυξάνεται σημαντικά.

Οι επιπτώσεις από την άφιξη των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα μας ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές και αφορούν τόσο στα δημογραφικά και πολιτισμικά της δεδομένα, όσο και στα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας. Έτσι παρατηρείται δημογραφική ανανέωση της χώρας η οποία οφείλεται αποκλειστικά στην έλευση των μεταναστών ενώ, θετικές είναι οι επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας όπως για παράδειγμα η άντληση διαθέσιμου και φτηνού εργατικού δυναμικού, η βελτίωση της ηλικιακής σύνθεσης του εργατικού

δυναμικού της χώρας, η ενίσχυση των ασφαλιστικών ταμείων, αλλά και η αύξηση του ΑΕΠ ως αποτέλεσμα της αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης στην οποία συμπεριλαμβάνεται φυσικά και η ιδιωτική κατανάλωση των μεταναστών.

Στις αρνητικές συνέπειες συμπεριλαμβάνονται οι συνεπήρε που οφείλονται κυρίως στην παράνομη μετανάστευση και αφορούν κυρίως στην αύξηση της παραοικονομία και την διόγκωση του ΑΕΠ, αλλά και στην μείωση των φορολογικών εσόδων και την επιβάρυνση που δέχεται η χώρα μας σε ότι αφορά την φροντίδα και την περίθαλψη των μεταναστών την στιγμή όπου δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες ασφαλιστικές εισφορές.

Τέλος, οι κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα μας αφορούν κυρίως στην αύξηση της ξеноφοβίας, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις στον αποκλεισμό των μεταναστών με στόχο τη διατήρηση της πολιτισμικής και εθνικής ταυτότητας ενώ, μία ακόμη συνέπεια από την μετανάστευση για την ελληνική κοινωνία αφορά στην εξέλιξη των σύγχρονων οικογενειακών θεσμών υπό την έννοια της βελτίωσης της υπογεννητικότητας αλλά και στην αύξηση των μικτών γάμων γεγονός που συντελεί στην καλύτερη ένταξη των μεταναστών στο κοινωνικό σύνολο.

Σήμερα, οι συνεχώς αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές προς τη χώρα μας, κατά κύριο λόγο παράνομες διαμορφώνουν την επιτακτική ανάγκη για τη θέσπιση ενός νέου θεσμικού πλαισίου το οποίο θα λειτουργήσει αφενός υπέρ του ελληνικού κράτους ως προς την είσοδο και τη διαχείριση των μεταναστών στη χώρα μας (αποτελεσματικός έλεγχος των συνόρων, μείωση των λαθρομεταναστών, κλπ) και αφετέρου, θα θέτει τη βάση έτσι ώστε οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί να μπορούν να εισέρχονται στη χώρα μας με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να δημιουργούνται θετικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις και για τη χώρα μας, αλλά και για τους ίδιους.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία

Βγενόπουλος Κ., (1998). *Πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας*, ΕΚΕΜ, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Βεντούρα Λ., (1999). Οι δρόμοι της μεγάλης φυγής των Ελλήνων, *Το Βήμα*, Διαθέσιμο στο: www.tovima.gr/opinions/article/?aid=117495 (18/5/2018)

Βεντούρα Λ., (1999). *Ελληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα

Γκότοβος Ε.Α., Μάρκου Γ.Π., (2003). *Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές στην εκπαίδευση*, Τεύχος Α: Γενική Περιγραφή, Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα

Γκότοβος Ε.Α., (2005). Γένος και ξένος: Θεσμικές και τρέχουσες εγγραφές ταυτότητας (Στο: Α. Παπαστυλιανού, *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*), Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Δουκάκης Β., (1990). *Εξωτερική μετανάστευση και συγκριτικό πλεονέκτημα*, Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας Παλιννόστησης του Ελληνικού πληθυσμού: Εισαγωγική προσέγγιση, Τόμος Α', Εκδόσεις Απόδημου Ελληνισμού, Αθήνα

Εμκέ - Πουλοπούλου Η., (2007). Η μεταναστευτική πρόκληση, *Εκδόσεις Παπαζήση*, Αθήνα

Καβουνίδη Τ., (2002). *Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών*, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Καβουριάρης Μ., (1990). *Τα αίτια της μεταπολεμικής μετανάστευσης*, Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας Παλιννόστησης του Ελληνικού πληθυσμού: Εισαγωγική προσέγγιση, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Απόδημου Ελληνισμού, Αθήνα

Καλλωνιάτης Κ., (2017). Μετανάστευση και φυγή εγκεφάλων: μύθος και πραγματικότητα, *Η Καθημερινή*, Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/957940/article/epikairothta/ellada/bbc-h-ellada-prospaθει-na-anakoyei-to-brain-drain> (18/5/2018)

Καρακασίδης Σ., (2016). Το τρίτο μεταναστευτικό κύμα των Ελλήνων, *Καθημερινή*, Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/865921/article/epikairothta/ellada/to-trito-metanasteytiko-kyma-twn-ellhnwn> (20/5/2018)

Καψάλης Α., (2003). *Ευρωπαϊκό δίκτυο για συνεργασία και ανταλλαγές σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού και υγείας μεταναστών*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κόντης Α., (2006). *Ερευνητικό Έργο: Οι οικονομικές επιπτώσεις της απασχόλησης των μεταναστών κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Κοντογιάννη Χ., Στρατή Π., Τσίαντη Β., (1990). Παιδιά διαπολιτισμικών γονιών σε διάφορες χώρες, *Κοινωνική Εργασία*, 18: 107 - 114

Κουβανίδη Τ., (2003), *Οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών*, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Έρευνες Νο. 1, Αθήνα

Κρητικίδης Γ., (2007). *Επεξεργασία Έρευνας Εργατικού Δυναμικού 2007*, Β' τρίμηνο, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, Αθήνα

Λιανός Θ., (2003). *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*, ΚΕΠΕ, Αθήνα

Μαβράκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (2001). *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Μουσούρου Λ.Μ., (2003). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ., (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

Ναζάκης Χ., Χλέτσος Μ., (2002). *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Παπαδοπούλου Δ., (2007), *Ενεργός Γήρανση και Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα: Μία αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την*

Απασχόληση, Επίσημη έκθεση για την αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ

Παπαστυλιανού Α., (2005). Εισαγωγή (Στο: Α. Παπαστυλιανού, *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*), Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Πετρινώτη Ξ., (1993). *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα: Μία πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, Εκδόσεις Οδυσσέα, Αθήνα

Ρομπόλης Α., (2007). *Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα: Απολογισμοί και Προοπτικές*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα

Σκούρτου Ε., Βρατσάλης Κ., Γκόβαρης Χ., (2004). *Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης, προκλήσεις και προοπτικές*, Μελέτη ΙΜΕΠΟ, Αθήνα

Ταπεινός Γ.Φ., (1993). *Στοιχεία δημογραφίας: ανάλυση, κοινωνικό-οικονομικοί παράγοντες και ιστορία των πληθυσμών*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Τριανταφυλλίδου Α., Γρώπα Ρ., (2009), *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Τριανταφυλλίδου Α., Μαρούκης Θ., (2010). *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Χασιώτης Κ., (1993), *Επισκόπηση της Ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*, Εκδόσεις Βάνιας, Αθήνα

Χλέτσος Μ., (2001). *Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Διεθνής Βιβλιογραφία

Ammassari S., Black R., (2001). *Harnessing the potential of migration and return to promote development: applying concepts to West Africa*, Sussex Migration working Papers, Sussex Centre for Migration Research, University of Sussex

Borjas G., (1994). The Economics of Immigration, *Journal of Economic Literature*, 32: 1667-1717

Brettell C., Hollifield J.F., (2000). *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Psychology Press

Ehrensaft E., Tousignant M., (2006). Immigration and resilience (In: D. L. Sam, J.W., Berry, *The Cambridge handbook of acculturation psychology*), Cambridge, UK: Cambridge University Press

Eisenstadt S.N., (1953). Analysis of patterns of immigration and absorption of immigrants, *Population Studies: A Journal of Demography*, 7(2): 167-180

Ghosh B., (2000). Return migration: reshaping policy approaches (In: B. Ghosh, *Return migration: journey of hope or despair?*), Geneva - New York: International Organization for Migration, United Nation

Green L.N., (2004). *Οι δρόμοι της μετανάστευσης: Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

Harris J.R., Todaro M.P., (1970). Migration, Unemployment and Development: a two-sector analysis, *American Economy Review*, 60: 45-61

Kasimis C., Papadopoulos A., (2005). The multifunctional role of migrants in the Greek countryside: implications for the rural economy and society, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1): 35-41

King R., (2000). Generalizations from the history of return migration (In: B. Ghosh, *Return migration: journey of hope or despair?*), Geneva -New York: International Organization for Migration, United Nation.

Koser K. (2000). Return, readmission and reintegration: changing agendas, policy frameworks and operational programs (In: B. Ghosh, *Return migration: journey of hope or despair?*), Geneva -New York: International Organization for Migration, United Nation.

Lomba S., (2004). *The Right to Seek Refuge Status in the European Union*, Intersentia, Antwerp-Oxford-New York

Massey S.D., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E., (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review*, 19(3): 431 - 466

Parkins N., (2010)., Push and Pull Factors of Migration, *American Review of Political Economy*, 8(2): 6-24

Triandafyllidou A., (2000). The political discourse on immigration in Southern Europe: A critical analysis, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10: 373 - 389